

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Odjel za ekonomiju i turizam

“Dr. Mijo Mirković”

Ester Udovičić

“UPRAVLJANJE ODRŽIVIM TURIZMOM”

Diplomski rad

Pula, 2012.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Odjel za ekonomiju i turizam

“Dr. Mijo Mirković”

Ester Udovičić

Broj indeksa: 70 – ED, redovni student

Smjer: Turizam i razvoj, VII stupanj

“UPRAVLJANJE ODRŽIVIM TURIZMOM”

Diplomski rad

Predmet: Ekonomika okoliša i turizam

Mentorica: doc. dr. sc. Kristina Afrić Rakitovac

Pula, studeni 2012.

SADRŽAJ:

1. UVOD.....	1
2. ODRŽIVI TURIZAM.....	3
2.1. POJMOVNO ODREĐENJE.....	3
2.2. DIMENZIJE ODRŽIVOSTI I EKOLOŠKI ODRŽIVI TURIZAM	7
2.3. AGENDA 21 ZA TURIZAM	11
2.4. EUROPSKE DESTINACIJE IZVRSNOSTI.....	14
3. IMPLEMENTACIJA ODRŽIVOG TURIZMA NA LOKALNOJ RAZINI	19
3.1. PREDUVJETI IMPLEMENTACIJE ODRŽIVOG TURIZMA.....	21
3.2. ULOGA I ODGOVORNOST LOKALNIH VLADA.....	25
3.3. UPRAVLJANJE TURIZMOM	25
4. PRIMJERI ODRŽIVOG TURIZMA U SVIJETU	28
4.1. ODABRANE DESTINACIJE EKOTURIZMA	28
4.2. KOSTARIKA	31
4.2.1. PROGRAM ZA CERTIFICIRANJE ODRŽIVOG TURIZMA.....	32
4.3.2. EKOTURIZAM U KOSTARIKI	35
4.3. PETRA, JORDAN	37
4.4. HOUTMAN ABROLHOS, AUSTRALIJA	41
5. OBILJEŽJA HRVATSKOG TURIZMA	46
5.1. ODABRANA OBILJEŽJA HRVATSKOG TURIZMA.....	48
5.2. STRATEGIJA RAZVOJA HRVATSKOG TURIZMA DO 2010.GODINE	52
6. IZAZOVI IMPLEMENTACIJE ODRŽIVOG TURIZMA ZA HRVATSKU	55
6.1. STRATEŠKI DOKUMENTI VEZANI ZA ODRŽIVI TURIZAM.....	55
6.1.1. NACIONALNA STRATEGIJA ZAŠTITE OKOLIŠA.....	56
6.1.1.1. Tijela i ustanove u čijem su djelokrugu poslovi zaštite okoliša u Republici Hrvatskoj	57
6.1.1.2. Ciljevi i principi Strategije	59
6.1.2. STRATEGIJA ODRŽIVOG RAZVITKA REPUBLIKE HRVATSKE.....	62
6.1.2.1. Ključni izazovi održivosti RH vezani za održivost u turizmu.....	65
6.1.3. ZAKON O ZAŠTITI OKOLIŠA.....	65

6.2.	PRETPOSTAVKE ODRŽIVOG RAZVOJA HRVATSKE.....	68
6.3.	POTENCIJALI RAZVOJA ODRŽIVOG TURIZMA U HRVATSKOJ.....	72
6.3.1.	<i>NACIONALNI PARK PLITVIČKA JEZERA</i>	72
6.3.2.	<i>OPĆINA BALE</i>	76
6.3.2.1.	Obilježja Općine Bale.....	78
6.3.2.2.	Studija razvoja baljanskog priobalja.....	81
6.3.2.3.	Studija ruralnog krajobraza	82
6.3.2.3.1.	<i>Ciljevi studije ruralnog krajobraza</i>	83
7.	ZAKLJUČAK	85
	POPIS TABLICA	87
	LITERATURA	88

1. UVOD

Ovaj rad nastoji upoznati čitatelja s važnošću implementacije koncepcije održivog razvoja u turističkim destinacijama.

Problem istraživanja ovog rada je činjenica da još uvijek postoji nedovoljna implementacija postavki održivog razvoja u turizmu destinacija te je stoga teško pronaći adekvatne podatke koji se tiču striktno održivog turizma.

Temeljna radna hipoteza ovog rada je činjenica da je preduvjet uspješne implementacije održivog turizma adekvatno upravljanje tim procesom. Ono donosi dugoročne koristi za društvo, za gospodarstvo te za okoliš destinacije. Koristi za gospodarstvo se odnose na pružanje poslovnih prilika, zarade od deviza te doprinose državnim prihodima. Implementacija održivog turizma doprinosi i društvu kroz generiranje zaposlenosti, ulaganje u infrastrukturu, te održavanje, odnosno poboljšanje životnog standarda stanovništva. Koristi za okoliš se odnose na smanjenje zagađivanja vode, tla i zraka, jačanje svijesti o potrebi zaštite i održavanja prirodne i kulturne baštine te ulaganje u očuvanje prirode kroz stvaranje nacionalnih parkova i parkova prirode.

Svrha ovog istraživanja je upoznavanje s pojmom održivog razvoja i održivog turizma, principima na kojima se on temelji te identifikacijom mjesta od značajne važnosti za održivi turizam.

Temeljni ciljevi istraživanja jesu spoznati koje su koristi od uvođenja održivosti u turizam.

Metode znanstvenog istraživanja korištene u ovom radu su deskriptivna metoda, metoda redukcije, statistička metoda, metoda indukcije te metoda analize i sinteze.

Rad je podijeljen u sedam poglavlja.

Prvi dio predstavlja **Uvod** u kojem se obrađuju problem i predmet istraživanja, zatim temeljna radna hipoteza, korištene metode znanstvenog istraživanja, i na kraju struktura samoga rada.

Drugo nas poglavlje upoznaje s **Održivim turizmom** gdje se definira sam pojam održivog turizma, njegovi aspekti te glavni izazovi s kojima se on susreće. U ovom je poglavlju dat

pregled dimenzija održivog turizma. Osim toga objašnjava se zbog čega je važan ekološki održivi razvoj u turizmu. Također je dat pregled Europskih destinacija izvrsnosti.

U trećem poglavlju, pod nazivom **Implementacija održivog turizma na lokalnoj razini** definirano je nekoliko principa koji su važni za kvalitetnu implementaciju održivog razvoja u turizmu. Osim toga, definira se uloga koju lokalne vlasti imaju u održivom turizmu. Također je dat pregled uloga i odgovornosti koje lokalne vlasti imaju u održivom upravljanju destinacijom.

Četvto poglavlje nas upoznaje s **Primjerima održivog turizma u svijetu** gdje su dati prikazi nekoliko svjetski poznatih destinacija koje su uspješno, ili nešto manje uspješno implementirale koncept održivosti u turizam te predano rade na postizanju još veće kohezije u održivom poslovanju.

Peto poglavlje odnosi se na **Obilježja hrvatskog turizma** gdje su objašnjene karakteristike turizma u Hrvatskoj. Dat je i pregled statističkih podataka o turizmu u Hrvatskoj te je objašnjena i Strategija razvoja hrvatskog turizma.

Šesto poglavlje je orijentirano na **Izazove implementacije održivog turizma za Hrvatsku**. U ovom se poglavlju daje pregled strateških dokumenata važnih za implementaciju održivosti u turizmu. Također, dat je kratak opis vrsta turizma u koje bi Hrvatska trebala više ulagati te ih prilagoditi održivom razvoju. U ovom su poglavlju definirane i pretpostavke za održivi turizam Hrvatske, te su dati primjeri održivog turizma u Hrvatskoj.

Sedmo poglavlje čini **Zaključak** u kojem je dana sinteza rezultata istraživanja kojima je dokazana postavljena hipoteza.

2. ODRŽIVI TURIZAM

Pojam održivosti možemo definirati kao svojstvo onoga što je održivo. Održivost znači:

- sačuvati da ostane cjelovito i da postoji, i
- očuvati od narušavanja.

Ovaj pojam je izveden iz glagola održati koji ima sljedeća značenja držati gore, nositi, podržati, osigurati, za održavanje, da sankcionira, da ide, da bi se, kako bi se produžio, podržati život.

2.1. POJMOVNO ODREĐENJE

Prema definiciji Komisije Brundtland održivi razvoj je razvoj koji zadovoljava potrebe današnjice bez ugrožavanja sposobnosti budućih generacija da zadovolje svoje potrebe. On sadrži u sebi dva ključna pojma:

- Koncept potreba, gdje su osobito bitne potrebe siromašnih u svijetu, te kojoj treba dati najvažniji prioritet, te
- Ideju ograničenja nametnutu od strane države, tehnologija i društvenih organizacija na sposobnost okoliša da zadovolji sadašnje i buduće potrebe.

Održivi razvoj, održivi rast i održivo korištenje upotrebljavani su kao komplementarni pojmovi, kao da je njihovo značenje isto. Međutim, ono to nije. Održivi rast je kontradikcija u smislu da ništa fizički ne može rasti u nedogled. Održivo korištenje je primjenjivo samo na obnovljivim izvorima, dok se održivi razvoj koristi u smislu poboljšanja kvalitete ljudskog življenja života, dok je u skladu s nosivosti ekosustava.¹

Održivi razvoj se bavi razvojem društva u kojem troškovi razvoja nisu preneseni na buduće generacije, ili se barem pokušava nadoknaditi te troškova.²

Održivi razvoj podrazumijeva osmišljavanje društvenog i gospodarskog sustava, koji osigurava da se ti ciljevi održe, odnosno da dođe do rasta realnih dohodaka, porasta

¹ IUCN, UNEP, WWF, 1991., <http://www.ecifm.rdg.ac.uk/definitions.htm>

² Pearce, 1993., <http://www.ecifm.rdg.ac.uk/definitions.htm>

obrazovnih standarda, da se zdravlje nacije poboljšava, te da je dođe do napredovanja opće kvalitete života.³

Prema definiciji Svjetske turističke organizacije, održivi turizam je turizam koji vodi ka upravljanju svim raspoloživim resursima na takav način da se mogu ostvariti ekonomske, socijalne i estetske potrebe uz istovremeno održavanje kulturnog integriteta, važnih ekoloških procesa i biološke raznolikosti. Razvoj održivog turizma možemo definirati kao proces koji ispunjava potrebe sadašnjih turista i lokalnih zajednica dok čuvaju resurse i rade na poboljšanju ispunjavanja svojih potreba u budućnosti.⁴

Turizam i održivi razvoj imaju posebnu vezu. Ona se ogleda u tri posebna aspekta njihova odnosa, a to su:

- *Interakcija* – priroda turizma je zasnovana na isporuci iskustava posjete novim područjima, što znači da uključuje značajnu količinu interakcije, direktne i indirektno, između posjetitelja, receptivnih zajednica i njihova lokalnog okoliša.
- *Svijesnost* – turizam omogućuje posjetiteljima i lokalnom stanovništvu povećanje svijesti o problemima okoliša i razlikama između različitih nacija i kultura. To može utjecati na stavove i brige oko problema održivosti ne samo dok putuju već i kroz cijelokupni život.
- *Zavisnost* – kako je većina turizma zasnovana na činjenici da posjetitelji traže doživljaj čistog i netaknutog okoliša, atraktivna prirodna područja, autentične tradicije te domaćine koji će ih dočekati s dobrodošlicom, turistička je industrija ovisna o navedenim atributima na nekom području.

Glavni izazovi za održivi turizam mogu se podijeliti u pet grupa. To su:

1. **Upravljanje dinamičnim rastom.** Smatra se da će turizam u sljedećih 15 do 20 godina rasti ubrzanom tempom pa je stoga potrebno upravljati tim rastom na adekvatan način. Potrebno je pažljivo isplanirati razvojne mogućnosti i mjesta na kojima će se turizam razvijati te poboljšati upravljanje okolišem. Na pritisak razvoja osobito su

³ Pearce, Makandia & Barbier, 1989., <http://www.ecifm.rdg.ac.uk/definitions.htm>

⁴ UNWTO 1996., <http://www.ecifm.rdg.ac.uk/definitions.htm>

osjetljivi povijesni gradovi, marine i obalni okoliš te osjetljivi prirodni okoliši sa velikom bioraznolikošću.

2. **Klimatske promjene.** Klimatske promjene i turizam imaju dva odnosa. Prvi je taj da klimatske promjene utječu na turizam, a drugi da turizam stvara klimatske promjene. Klimatske promjene poput podizanja razine mora, erozije plaža, oluja te poremećaja u tokovima voda prijete mnogim destinacijama.
3. **Ublažavanje siromaštva.** Razvoj turizma potiče ublažavanje siromaštva jer najčešće predstavlja novi izvor prihoda u ruralim područjima te omogućuje otvaranje novih radnih mjesta kao i podizanje životnog standarda. Glavni izazov je pronaći način da posjetitelji troše više u siromašnim zemljama.
4. **Potpora za očuvanje.** Pronalaženje sredstava za očuvanje je problem svugdje, iako njegova veličina varira od mjesta do mjesta. Zaštićena mjesta u zemljama u razvoju dobivaju manje od 30 posto sredstava pa su neke zemlje smanjile sredstva za očuvanje čak i do 50 posto.
5. **Zdravlje, sigurnost i osiguranje.** U posljednjih desetak godina, strah od zaraza i nesigurnost u putovanju razlog su značajnih turističkih fluktuacija. Iako su to kratkotrajne pojave i oporavak od njih je često brz, ipak imaju utjecaj na održivost.⁵

Turizam predstavlja jednu od najvećih svjetskih industrija i jedan je od najvećih generatora prihoda za zemlje u razvoju. Upravo stoga njegova velika potražnja za infrastrukturnim poboljšanjima i za resursima ima značajne utjecaje na lokalne zajednice i okoliš, ukoliko se njime na upravlja na odgovarajući način.

U drugoj polovici dvadesetog stoljeća došlo je do eksponencijalnog povećanja broja posjetitelja. Može se primijetiti kako je dinamika razvoja međunarodnog turizma u svijetu bila izuzetno povoljna još od 1950. godine. Njen intenzitet rasta bio je brži, kako od ukupnog razvoja svjetskog gospodarstva, tako i od ukupnog obujma razmjene roba i usluga s inozemstvom. Za potvrdu ovog stava dovoljno je navesti podatak da je u 1950. godini, u svjetskom turizmu, sudjelovalo svega 25,5 milijuna turista s potrošnjom koja je iznosila 2,1 milijardu američkih dolara. Tijekom godina broj dolazaka i potrošnje turista je rastao

⁵ Making Tourism More Sustainable – A guide for Policy Makers, (2005). An edition from United Nations Environment Programme and World Tourism Organization, str. 12.-14.

ubrzanim tempom. Tako je 2010. godine bilo 750,3 milijuna međunarodnih turističkih kretanja, dok je potrošnja iznosila 640 milijardi američkih dolara. To znači da su se ukupni dolasci povećali za 29 puta od 1950. do 2010. godine.⁶

Na ovaj porast utjecalo je nekoliko faktora kao što su rast životnog standarda u razvijenim zemljama, veći prihodi odvojeni za potrebe putovanja te opadanje troškova putovanja.

TABLICA 1. Najbolji europski primjeri održivog turizma, dobitnici 2007. godine

Fiskars Village, Finska	Pielach Valley, Austrija	Cairngorms, Škotska
Povijesna tradicija i ekološki resursi kao središnja uloga za planiranje razvoja turizma	Ured za regionalni menadžment (zadužen za turizam i regionalni razvoj)	Jaki "Cairngorms" marketimški brand
Aktivna i dobro organizirana suradnja između različitih sudionika	Većina ideja dolazi od samih stanovnika	Ekološka akreditacija kao kriterij za korištenje kišobran brenda
Susret sa stručnjacima u njihovim radionicama	Nema događaja organiziranih samo za turiste	Ciljani plan za balansiranje
	Znanstveni projekti kao baza za planove	
	100% topline dobiva se od biomase	

IZVOR: Koncept održivog turizma u RH – prvi koraci poduzeti, nedostaje holistički pogled, Studija o konceptu održivog turizma – Hrvatska i svijet, Roland Berger Strategy Consultants, Zagreb, 31. listopada 2008.

Principi održivog turizma:

- Holistički pristup,
- Dugoročno planiranje,
- Uvažavanje limita,
- Adresiranje globalnih i lokalnih utjecaja,
- Promoviranje održive potrošnje,
- Uravnoteženje održivosti i kvalitete,

⁶ Making Tourism More Sustainable – A guide for Policy Makers, (2005). An edition from United Nations Environment Programme and World Tourism Organization

- Inzistiranje na angažmanu svih stakeholdera,
- Alokacija troškova na zagađivače,
- Minimiranje rizika,
- Kontinuirani monitoring ključnih indikatora.

TABLICA 2. Glavne razlike između održivog i neodrživog razvoja turizma

Održivi razvoj	Neodrživi razvoj
Spori razvoj	Brzi razvoj
Kontrolirani razvoj	Nekontrolirani razvoj
Dugoročna perspektiva	Kratkoročna dobit
Kvalitativan razvoj	Kvantitativan razvoj
Lokalna kontrola/sudjelovanje	Kontrola bez lokalne zajednice
Plan prethodi razvoju	Razvoj bez plana
Razrađeni koncepti	Mali projekti
Lokalni razvoj	Eksterni razvoj
Lokalni zaposlenici	Uvezena radna snaga
Autohtona arhitektura	Ne-autohtona arhitektura

IZVOR: Koncept održivog turizma u RH – prvi koraci poduzeti, nedostaje holistički pogled, Studija o konceptu održivog turizma – Hrvatska i svijet, Roland Berger Strategy Consultants, Zagreb, 31. listopada 2008.

Turizam može značajno pridonijeti održivom razvoju zbog dva razloga. Prvo, zbog dinamike i rasta ovog sektora i velikog doprinosa koji ima za ekonomije brojnih destinacija. Drugo, zbog toga što je turizam aktivnost koja uključuje veze između posjetitelja, turističke industrije, okoliša i lokalnih zajednica.

Veza između turizma i održivosti predstavlja "dvosjekli mač" zbog činjenice da turizam može biti veoma štetan, ali istovremeno može i pozitivno utjecati na održivi razvoj destinacije.

2.2. DIMENZIJE ODRŽIVOSTI I EKOLOŠKI ODRŽIVI TURIZAM

Tri dimenzije održivog razvoja su:

1. *Ekonomska održivost,*
2. *Socijalna održivost, te*
3. *Održivost okoliša.*

Ekonomska održivost predstavlja prosperitet i efikasno upravljanje troškovima u cjelokupnoj ekonomskoj aktivnosti. Kada se radi o ekonomskoj održivosti, možemo reći kako se održivost sučeljava s ekonomijom kroz socijalne i ekološke posljedice ekonomske aktivnosti. Održiva ekonomija predstavlja široku interpretaciju ekološke ekonomije gdje su varijable i problemi okoliša i ekologije dio multidimenzionalne perspektive. Koncept održivosti mnogo je širi od koncepta održivih prinosa blagostanja, resursa ili profitnih margina. Danas je prosječna potrošnja po stanovniku u zemljama u razvoju održiva no broj stanovnika raste, a pojedinci teže visokoj potrošnji zapadnih životnih stilova. Stanovništvo razvijenog svijeta samo se neznatno povećava, no razine potrošnje su neodržive. Izazov za održivost jest zaustavljanje i upravljanje zapadnjačkom potrošnjom dok se istovremeno podiže životni standard zemalja u razvoju bez povećanja njegove uporabe resursa i učinka na okoliš. To se mora postići uporabom strategija i tehnologija koje prekidaju vezu između ekonomskog rasta s jedne strane te štete na okoliš i iscrpljivanja resursa s druge strane. Dok je konvencionalna ekonomija zabrinuta uglavnom za ekonomski rast i učinkovitu alokaciju resursa, ekološka ekonomija ima eksplicitan cilj u održivom mjerilu (umjesto kontinuiranog rasta), pravednu distribuciju i učinkovitu alokaciju, točno ovim redoslijedom. Svjetsko poslovno vijeće za održivi razvoj tvrdi kako "poslovanje ne može opstati u neuspješnim društvima". Održivost proučava načine analize radi redukcije (rasprezanja) količine resursa (npr. vode, energije ili materijala) potrebne za proizvodnju, potrošnju i odlaganje jedinica dobara i usluga te hoće li se to postići poboljšanim ekonomskim upravljanjem, proizvodnim dizajnom, novim tehnologijama, itd. Ekološka ekonomija uključuje proučavanje društvenog metabolizma, prolaz resursa koji ulaze u ekonomski sustav i izlaze iz njega u odnosu na kvalitetu okoliša.

Socijalna održivost znači poštivanje ljudskih prava i jednake mogućnosti za sve ljude u zajednici. Socijalni razdori poput rata, kriminala i korupcije otklanjaju resurse iz područja najveće ljudske potrebe, te uništavaju kapacitet društava za planiranje budućnosti te općenito prijete ljudskom blagostanju i okolišu. Strategije širokih osnova namijenjene održivijim socijalnim sustavima uključuju poboljšanu edukaciju i političko osnaživanje žena, posebice u zemljama u razvoju, veći obzir za socijalnu pravdu posebice na jednakost bogatih i

siromašnih kao i na jednakost među zemljama te međugeneracijsku jednakost. Iscrpljivanje prirodnih resursa, uključujući pitku vodu, povećava vjerojatnost "ratova za resurse".

Održivost okoliša predstavlja očuvanje i upravljanje resursima, pogotovo onima koji nisu obnovljivi. Zahtjeva minimiziranje zagađenja te očuvanje biološke raznolikosti i prirodnog naslijeđa. Na globalnoj razini upravljanje okolišem u najširem smislu obuhvaća oceane, sustave pitke vode, kopno i atmosferu, no slijedeći principe održivosti na razini na kojoj se mogu jednako primijeniti na sve ekosustave od tropskih kišnih šuma do kućnih vrtova. Prirodni okoliš je veoma značajan resurs za turizam. S porastom urbanizacije, destinacije u razvijenim i zemljama u razvoju sa značajnim prirodnim resursima, bogatim kulturnim naslijeđem i bioraznolikost postaju popularne kod turista. Upravo stoga bi napori za očuvanjem prirodnog okoliša trebali imati velik prioritet za vlade destinacija. Neki od utjecaja turizma na okoliš uključuju:

- Prijetnje ekosustavu i bioraznolikosti (npr. degradacija okoliša, gubitak rijetkih životinjskih i biljnih vrsta),
- Uništavanje obale (npr. erozija i zagađenje obalnog pojasa, negativni utjecaj na koraljne grebene),
- Krčenje šuma (npr. gubitak šuma zbog pretjerane sječe za potrebe drvne industrije),
- Pretjerana uporaba vode (npr. zbog bazena, golf igrališta i turističke potrošnje u hotelima),
- Gradski problemi (npr. problemi zagušenja i pretrpanosti, povećan promet vozila),
- Klimatske promjene (zbog pretjerane potrošnje fosilnih goriva)
- Neodrživo korištenje resursa (pretjerana potrošnja vode i energije, pretjerana proizvodnja otpada).

Usprkos činjenici da pojam ekološki održivog turizma postoji već više od 25 godina, postao je međunarodno prepoznatljiv tek nedavno. Značaj ekološki održivog turizma moguće je pratiti do 1987. godine kroz publikaciju Svjetske komisije za okoliš i razvitak (World Commission on Environment and Development) naslova Naša zajednička budućnost (Our Common Future), koja je poznatija kao "The Brundtland Report" ili Brundtland izvješće. Značaj ovog

izvještaja je u tome što podiže svijesnost o ekološki održivom razvoju na najvišim razinama vlade. Brundtland izvješće je predstavljalo temelj za Konferenciju o okolišu i razvoju Ujedinjenih naroda iz 1992. godine, poznatiju kao "Rio Summit". Najznačajnije postignuće ovog summita bila je publikacija dokumenta pod nazivom Agenda 21.

Ekološki održivi turizam može se definirati kao uporabu, očuvanje i poboljšanje resursa zajednice kako bi se ekološki procesi, o kojima ovisi sav život na Zemlji, održali te kako bi se ukupna kvaliteta života, sada i u budućnosti, mogla povećati.

Principi ekološki održivog turizma:

- *Poboljšanje materijalnog i nematerijalnog blagostanja* – održiva turistička industrija mora mjeriti kvalitetu svog uspjeha ne kroz broj posjetitelja, već kroz održavanje i poboljšanje kvalitete turističkih doživljaja tijekom vremena.
- *Interregionalna i intraregionalna jednakost* – ekološki održivi turistički razvoj je onaj koji ne smanjuje opseg aktivnosti koje su dostupne sadašnjim i budućim generacijama. Ovaj princip pokazuje kako je odgovornost sadašnjih generacija da održe etiku očuvanja prirodnih resursa za sljedeće generacije.
- *Zaštita biološke raznolikosti i održavanje ekoloških procesa i sustava* – održavanje prirodnog okoliša, uključujući i očuvanje bioraznolikosti te zaštitu ekološkog integriteta, predstavlja glavnu konstantu aktivnosti u ekološki održivoj zajednici. Razvoj turizma u takvoj zajednici mora se održati na način da održava bioraznolikost te da podržava održavanje ekoloških procesa. Ovaj je princip u biti najvažniji princip ekološki održivog razvoja zbog toga što prepoznaje činjenicu da mora postojati neko ograničenje u turističkom i drugom razvoju kako bi se osiguralo da se ekološki procesi u nekom području održavaju te da se biljne i životinjske vrste u tom istom području štite te im se pruža mogućnost njihova daljnjeg očuvanja i razmnožavanja.
- *Globalna dimenzija* – ekološki održiva turistička organizacija ne smije pridonositi aktivnostima koje nisu u skladu s održivošću u drugim područjima kroz uporabu inputa dobivenih temeljem neodrživih aktivnosti.

2.3. AGENDA 21 ZA TURIZAM

Okvir za usvajanje smjernica kojima se štiti životna sredina bila je Agenda 21 koju su usvojile vlade 178 zemalja na konferenciji Ujedinjenih naroda u Rio de Janeiru 1992. godine, tzv. "Earth Summitu" odnosno Konferenciji o održivom razvoju. Izrada Agende 21 za industriju putovanja i turizma: prema ekološki održivom razvoju je pokrenuta 1996. godine, od strane Svjetske turističke organizacije (World Tourism Organization – WTO), Svjetskog savjeta za putovanja i turizam (World Travel and Tourism Council – WTTC) i Zemaljskog savjeta (Earth Council). Agenda 21 identificira probleme okoliša i razvoja koji se danas odražavaju u "ekonomskoj i ekološkoj katastrofi", a na temelju kojih se predlažu strategije tranzicije prema održivom razvoju.⁷

Agenda 21 ogromni je dokument koji sadrži 40 poglavlja podijeljenih u 4 sekcije.

1. *Sekcija 1* obuhvaća socijalnu i ekonomsku dimenziju koja se bavi borbom protiv siromaštva, posebno kod zemalja u razvoju, promjenom uzoraka potrošnje, promoviranjem zdravlja i poticanjem održivog načina razmišljanja prilikom donošenja odluka te integraciju okoliša i razvoja.
2. *Sekcija 2* obuhvaća očuvanje i upravljanje razvojnim resursima. Uključuje zaštitu atmosfere, borbu protiv deforestacije, zaštitu osjetljivih okoliša, očuvanje biološke raznolikosti, kontrolu zagađenja te upravljanje biotehnologijom i radioaktivnim otpadom.
3. *Sekcija 3* obuhvaća jačanje uloge najvećih grupa te uključuje jačanje uloge mladeži i djece, žena, lokalnih vlasti, tvrtki i radnika s ciljem jačanja uloge domaćeg stanovništva, njihove zajednice i lokalnih farmera.
4. *Sekcija 4* uključuje načine implementacije. Uključuje znanost, transfer tehnologije, obrazovanje, gradnju novih kapaciteta, zakonske mjere, međunarodne institucije te financijske mehanizme.

⁷ Krbec, D. (2000). Agenda 21 za turizam. Prilog pojmovnog okvira za Razvojnu strategiju hrvatskog turizma. u Cifrić, I.(ur.) Znanost i društvene promjene. Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo; Zavod za sociologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Zaključci Agende 21 odnose se na donošenje lokalnih programa održivog razvoja kojima je zadaća predstaviti:

- integriranu strategiju društveno-ekonomskog razvoja i zaštite okoliša,
- postizanje konsenzusa o odrednicama ukupnog društvenog razvoja na temelju kojih je moguće razraditi sektorske razvojne strategije,
- izraz potreba i zahtjeva društva za razvojem onih djelatnosti za koje postoje komparativne prednosti, te na osnovi kojih je moguće predvidjeti multiplikativne efekte na komplementarne djelatnosti, raspored aktivnosti i razradu mjera svih sudionika u procesu primjene usvojenog.

Agenda 21 za industriju putovanja i turizma: prema ekološki održivom razvoju sadrži brojna prioritetna područja. Ovaj dokument potiče tvrtke da uspostave sustave i procedure za inkorporiranje održivog razvoja u funkcijama temeljnog menadžmenta i da identificiraju akcije potrebne za početak provođenja održivog turizma. Deset prioritetnih područja jesu:

- minimizacija otpada, ponovna uporaba i reciklaža,
- energetska efikasnost, očuvanje i upravljanje potrošnjom energije,
- upravljanje izvorima pitke vode,
- pravilno odlaganje otpadnih voda,
- opasni materijali,
- transport,
- planiranje i upravljanje uporabom zemljišta,
- uključivanje osoblja, kupaca i zajednica u pitanja vezana za okoliš,
- dizajn za održivost,
- partnerstva za održivost.

TABLICA 3. Put prema Agendi 21

Godina	Aktivnost
1972.	Konferencija o čovjekovom okolišu u Stockholmu, prvi globalni sastanak 113 država o okolišu.
1983.	UN osniva Svjetsku komisiju za okoliš i razvoj (Komisija Brundtland, nazvana po svojoj predsjedateljici).
1987.	"Naša zajednička budućnost" - izvještaj Komisije Brundtland u kojem se upozorava da je gospodarski razvoj potrebno smjestiti u ekološke granice planeta Zemlje, tako da bude održiv i zadovoljava sadašnje potrebe ne ugrožavajući pri tome buduće generacije.
1989.	Započelo planiranje Konferencije o okolišu i razvoju. Proces pripreme trajao je dvije godine i uključio veliki broj stručnjaka, političara, poslovnih ljudi, nevladinih udruga i predstavnika različitih društvenih grupa.
1992.	"Skup o Zemlji"- održan u Rio de Janeiru, sastanak koji je okupio čelnike i visoke dužnosnike 178 vlada, među njima i Hrvatske. Na tom, dosad najvećem sastanku svjetskih vođa, usvojen je plan djelovanja na rješavanju problema razvoja i okoliša.

IZVOR: Izrada autorice prema podacima dostupnim na www.ecologica.hr

U poglavlju 28. Agende 21, istaknuto je da ključnu ulogu u ostvarivanju održivog razvitka moraju odigrati lokalne vlasti. Njima je upućen poziv da izrade svoje dokumente, lokalne Agende 21. Lokalna agenda je plan akcije za provođenje ideje održivog razvitka na lokalnoj razini. Lokalnom Agendom 21 opće odredbe iz Agende 21 prenose se u konkretne planove i aktivnosti u pojedinim lokalnim zajednicama. U svakoj lokalnoj zajednici postoji mnogo različitih sudionika u problematici zaštite okoliša: državna vlada, lokalna vlada, stanovništvo, nevladine udruge, poslovni sektor i industrija, itd. Svaki od njih, bilo donošenjem određenih odluka, bilo primjenom određenih obrazaca ponašanja, utječe na stanje okoliša u lokalnoj zajednici. Zbog toga je neophodno postići dogovor oko ciljeva koji se žele ostvariti u zaštiti okoliša, te ih nastojati dostići zajedničkim djelovanjem i usklađivanjem pojedinačnih napora.

Ideja vodilja lokalne Agende 21 je bila sljedeća: održivi razvoj se mora događati tamo gdje žive ljudi, gdje kupuju, gdje imaju škole, gdje planiraju građevinsko zemljište, gdje imaju svoja radna mjesta - dakle u gradovima i općinama. Tako su i rođene vizije lokalne Agende 21.

Unatoč tome mogu se nazrijeti neki osnovni elementi i načini rada. Kao tipične karakteristike idealnog procesa lokalne Agende 21 mogli bi se pobrojiti sljedeći principi:

- udio lokalnih vlasti,

- udio stanovništva, posebno žena, mladih, nevladinih organizacija i poduzetnika,
- dugoročan proces planiranja i razgovora, koji se bazira na integraciji ekonomskih, ekoloških i socijalnih aspekata,
- cilj je program djelovanja s kojim se svi slažu (konsenzus) i koji je orijentiran na osnove održivog razvoja,
- radi se o procesu tijekom kojeg svi sudionici uče jedni od drugih,
- novi način razumijevanja politike (kooperacija i koncenzus) dolazi do izražaja,
- postizanje cilja, odnosno kretanje prema cilju mora se uvijek nanovo ispitivati tijekom ovog procesa, i to na temelju jasnih indikatora.

Ne postoji idealan proces lokalne Agende 21 u smislu gotovog koncepta koji bi se mogao upotrijebiti. Svaki grad i svaka općina se međusobno razlikuju i tijekom debata i razgovora oni sami moraju pronaći najbolji put za sebe.

2.4. EUROPSKE DESTINACIJE IZVRSNOSTI

Projekt Europske destinacije izvrsnosti (European Destinations of Excellence, poznatiji kao EDEN) je projekt koji promovira modele razvoja održivog turizma diljem Europske unije. Projekt je zasnovan na natjecanjima koja se održavaju svake godine i u kojima se odabire jedna "destinacija izvrsnosti" za svaku zemlju koja sudjeluje u natjecanju. Kroz ovo natjecanje, EDEN učinkovito privlači pažnju na održive destinacije te utječe na poboljšanje prepoznatljivosti europskih destinacija koje se razvijaju te stvara platformu za djeljenje dobrih turističkih praksa diljem Europe.

Razvoj ovog projekta podupire Europska komisija koja ga je i lansirala 2006. godine i još ima značajnu ulogu u njegovu provođenju.

Glavna značajka odabira destinacija je njihovo opredjeljenje za socijalnu, kulturnu i ekološku održivost. Primatelji nagrade se malopoznate turističke destinacije u nastajanju koje su locirane u 27 zemalja članica Europske unije i zemalja kandidatkinja. Projekt EDEN pomaže u širenju održivih praksa diljem Europske unije.

Svake godine Europska komisija, u suradnji sa nacionalnim turističkim tijelima, odabire temu natjecanja te se odabire jedna destinacija po zemlji koja sudjeluje. Svaka od ovih tema ističe

različite aspekte europskih regija te je povezana s održivim razvojem. Ove različite teme omogućuju da se prikaže raznolikost europskog turizma i njegove ponude, uključujući prirodne resurse, povijesno naslijeđe, gastronomiju i slično.

- 1. Najbolje europske ruralne destinacije izvrsnosti (2007. godine)** – prvo se natjecanje održalo 2007. godine, a tema je bila otkrivanje ruralne destinacijske dimenzije. Potraga je bila usmjerena na destinacije koje potiču razvoj ruralnog turizma kroz očuvanje njihova naslijeđa, ponudu novih proizvoda te povećanje broja posjetitelja. Deset je destinacija izvrsnosti osvojilo naslov "Najbolja Europska ruralna destinacija u nastajanju". Nagradu su osvojile sljedeće destinacije: Pielachtal (Austrija), Durbuy (Belgija), Sveti Martin na Muri (Hrvatska), Troodos (Cipar), Florina (Grčka), Orseg (Mađarska), okrug Clonakilty (Irska), Specchia (Italija), Kuldiga (Latvija), Nadur (Malta).
- 2. Turizam i lokalna nematerijalna baština (2008. godine)** – 2008. godine destinacije su nagrađene za naslijeđene i očuvane lokalne tradicije, uključujući način ruralnog života, kulinarske tradicije, lokalnu umjetnost i lokalne rukotvorine. Dvadeset je destinacija osvojilo nagradu 2008. godine. To su: Steirisches Vulkanland (Austrija), Ath (Belgija), Belogradchik (Bugarska), Đurđevac (Hrvatska), Agros (Cipar), Viljandi (Estonija), Wild Taiga (Finska), Route des vins du Jura (Francuska), Grevena (Grčka), Hortobagy (Mađarska), Carlingford i poluotok Cooley (Irska), Corinaldo (Italija), Plateliai (Litva), Echternach (Luksemburg), Kercem (Malta), dolina Soče (Slovenija), Sierra de las Nieves (Španjolska), Edirne (Turska).
- 3. Turizam i zaštićena područja (2009. godine)** – nagrada EDEN 2009. godine usredotočena je na promicanje održivog turizma u zaštićenim područjima. Odgovarajuće destinacije su ona zaštićena područja i/ili područja koja s njima graniče gdje se gospodarski održivi turistički proizvod razvija koristeći zaštićeno područje kao vrijedno dobro, cijelo vrijeme poštujući zaštićeni okoliš i udovoljavajući potrebama lokalnih stanovnika i posjetitelja. U natjecanju su sudjelovale 22 zemlje koje su morale ispuniti tri kriterija za sudjelovanje, a to su biti netradicionalna, odnosno da se broj posjetitelja kreće od malog do veoma malog, zatim zasnivati se na području koji je dio ekološke mreže Natura 2000 ili drukčije označenog kao "zaštićeno područje" od strane nacionalnog ili regionalnog zakonodavstva te upravljati svojom turističkom ponudom

na takav način da osigurava društvenu, kulturnu i okolišnu održivost, s tim da je rukovodstvo u partnerstvu između vlasti odgovornih za upravljanje zaštićenog područja i svih onih uključenih u turizam u području i oko njega. Destinacije nagrađene 2009. godine jesu: Park biosfere Grosses Walsertl (Austrija), Park prirode Vironval (Belgija), Belitsa (Bugarska), Nacionalni park Sjeverni Velebit (Hrvatska), Vouni Panagias (Cipar), Bohemian Switzerland (Češka), Nacionalni park Soomaa (Estonija), Nacionalni park Northern Vosges (Francuska), Prefektura Lesbos (Grčka), Park prirode Irottko (Mađarska), poluotok Sheep's Head (Irska), zaštićeno morsko područje Isola di Mal di Ventre (Italija), Nacionalni park Tervete (Latvija), regionalni park Nemunas Delta (Litva), prirodni rezervat Haff Reimech (Luksemburg), Mellieha i Hamlet of Manikata (Malta), Gravenrode park (Nizozemska), "Ptičja republika" u Warta Mouthu (Poljska), park prirode Apuseni (Rumunjska), Solčavsko (Slovenija), delta rijeke Ebro (Španjolska), rezervat divljine Kars-Kuyucuk (Turska).

4. Turizam uz vode (2010. godine) – 2010. godine, pobjedničke destinacije bile su nagrađene kao "EDEN destinacija za Ponudu održivog vodenog turizma". Te je godine bila potraga za onim turističkim obalnim, jezerskim i riječnim odredištima koja promiču inovativne pristupe svojoj ponudi vodenog turizma na taj način da razvijaju kvalitativniji okoliš, da se nose s problemom sezonalnosti i da se ponovo uravnoteže turistički tokovi od najpoznatijih i najnapučenijih turističkih destinacija. Također, moraju se poštovati svi kriteriji navedeni prethodnih godina. Nagrađene destinacije jesu: Seelentium (Austrija), jezera Eau d'heure (Belgija), regija Silistra (Bugarska), Nin (Hrvatska), Kato Pyrgos (Cipar), Bystricko (Češka), jezero Vortsjarv (Estonija), ljetovalište Saimaa (Finska), The Grand Site du Marais Poitevin (Francuska), riječni okrug Zapadna Pomeranija (Njemačka), prefektura Serres (Grčka), jezero Tisza (Mađarska), regija Westfjords (Island), poluotok Loop Head (Irska), općina Monte Isola (Italija), morsko odmaralište Jurmala (Latvija), regija Zarasai (Litva), park prirode Upper Sure (Luksemburg), Isla (Malta), WaterReijk Weerribben Wieden (Nizozemska), dolina Biebrza i utočište za divlje životinje Wetlands (Poljska), Geoagiu Bai (Rumunjska), rijeka Kolpa (Slovenija), Guarda (Španjolska), kratersko jezero Bitlis-Nemrut (Turska).

5. Turizam i prenamjena obnovljenih fizičkih lokaliteta (2011. godine) – potraga 2011. godine je nagradila one destinacije koje su obnovile fizički prostor njihove

baštine i pretvorile ga u turističku atrakciju koja se koristi kao katalizator za širu lokalnu obnovu. I ove su se godine poštivali isti kriteriji kao i prethodnih godina. Nagrađene su sljedeće destinacije: grad Gmund (Austrija), Marche en Famenne (Belgija), Pustara Višnjica (Hrvatska), Kalopanayiotis (Cipar), Slovacko (Češka), Nacionalni park Lahemaa (Estonija), Roubaix (Francuska), općina Delphi (Grčka), Mecsek (Mađarska), općina Stykkisholmur (Island), Co Mayo (Irska), Monteverchio (Italija), seoce Ligatne (Latvija), dvorac Rokiškis (Litva), Gharb (Malta), Veenhuizen (Nizozemska), Zyrardow (Poljska), park prirode Faial (Portugal), Idrija (Slovenija), ekopark Trasmiera (Španjolska), Hamamönü-Altındağ Ankara (Turska).⁸

Može se primijetiti kako je Hrvatska od samog početka projekta EDEN bila uključena u nagrađivanje, te je kao takva prepoznata kao održiva destinacija koja brine oko tradicije i prirodnih i kulturnih bogatstava.

U 2006./2007. godini proveden je prvi EDEN izbor s temom "Turizam na ruralnom području", a nacionalni pobjednik bio je Sveti Martin na Muri u Međimurskoj županiji, kojemu je u sklopu 6. Europskog turističkog foruma u Portugalu dodijeljeno priznanje. Hrvatska je bila jedina zemlja nečlanica koja je sudjelovala u ovom izboru.

U 2008. godini izbor je proveden s temom "Turizam i lokalna nematerijalna baština", a hrvatski je pobjednik bio grad Đurđevac u Koprivničko-križevačkoj županiji sa svojom tradicionalnom "Picokijadom" kao okosnicom mnogih događanja temeljenih na nematerijalnoj baštini. Po prvi put održano je polufinale za pet finalista i to kod prošlogodišnjeg pobjednika, u Svetom Martinu na Muri, što postaje tradicijom u ovim izborima. Ovoga puta je u europskom izboru za EDEN destinacije sudjelovalo mnogo više zemalja čak 20 njih, a nagrade su dodijeljene tijekom 7. Europskog turističkog foruma u Bordeauxu u Francuskoj.

Tema EDEN natječaja za 2009. godinu bila je "Turizam i zaštićena područja". Nakon polufinala održanog u Đurđevcu izborno je povjerenstvo odabralo nacionalnog pobjednika za 2009. godinu: Nacionalni park Sjeverni Velebit (Ličko-senjska županija), kojemu je europsko priznanje EDEN uručeno u Bruxellesu za vrijeme 8. Europskog turističkog foruma.

Tema natječaja 2009./2010. bila je "Turizam uz vode", kada je, nakon finala održanog u prošlogodišnjem pobjedniku NP Sjeverni Velebit u mjestu Krasno, pobjednikom proglašen

⁸ Stranice Europskih destinacija izvrsnosti. Dostupno na <http://ec.europa.eu/enterprise/sectors/tourism/eden/>

grad Nin (Zadarska županija). Nagrade nacionalnim pobjednicima bile su dodijeljene 27. rujna 2010. godine u Bruxellesu, povodom Europskog dana turizma.

Tema 2011. godine bila je "Turizam i prenamjena obnovljenih fizičkih lokaliteta", a nakon finala održanog u Ninu izborni povjerenstvo je odlučilo ovogodišnjim pobjednikom proglasiti Pustaru Višnjicu (Virovitičko-podravska županija), slavonsko imanje, nekadašnje poljoprivredno dobro, a danas turistički kompleks sa smještajnim kapacitetima, dvoranama za seminare, autohtonom slavonskom kuhinjom, ergelom konja, eko uzgojem raznovrsnog bilja i brojnim mogućnostima za sportske aktivnosti. Nagrade nacionalnim pobjednicima dodijeljene su i ove godine povodom Europskog dana turizma 27. rujna 2011. u Bruxellesu.

Godine 2012. nije bilo izbora novih destinacija u zemljama koje su do sada sudjelovale u projektu EDEN, već je za njih određena tema pod nazivom "EDEN – promidžba dosadašnjih EDEN destinacija i jačanje svijesti o EDEN-u", što se odnosi na Hrvatsku. Zemlje koje do sada nisu sudjelovale u projektu, mogu kandidirati jednu svoju destinaciju prema dosadašnjim temama.⁹

⁹ Stranice Ministarstva turizma. Dostupno na www.mint.hr

3. IMPLEMENTACIJA ODRŽIVOG TURIZMA NA LOKALNOJ RAZINI

Da bi turizam bio održiv, mora obuhvaćati optimalnu uporabu resursa, s najmanjim negativnim utjecajem na okolišne, socijalne i kulturne vrijednosti, a da istovremeno pridonosi boljitku lokalnih zajednica.

Koncept održivog turizma može biti postignut samo ako su uključeni svi ključni sudionici unutar turističkog razvoja.

Ključni sudionici u turizmu jesu:

- Relevantna ministarstva,
- Lokalne vlade,
- Svi segmenti turističke industrije,
- Pružatelji transporta,
- Neprofitne organizacije za zaštitu prirode,
- Tijela za očuvanje kulturne baštine,
- Radnički savjeti, te
- Turisti.

Lokalne vlade imaju ključnu ulogu u upravljanju turističkim razvojem. One imaju regulatornu ulogu u transportu, planiranju, kreditiranju i financiranju destinacije te u destinacijskom menadžmentu.

Brojne su mjere koje lokalne i nacionalne vlade mogu implementirati kako bi osigurale provođenje održivog turizma. Jedna od ključnih mjera odnosi se na stvaranje pravnog okružja koje može osigurati instrumente za implementaciju održivog turizma. Brojne su aktivnosti koje se mogu poduzeti kako bi se pružala potpora implementaciji održivog turizma:

- Revizija postojeće pravne legislative kako bi se osigurala što bolja promocija održivog turizma,

- Donošenje nacionalnog turističkog zakona koji osigurava bazu za provođenje turističke politike u dugom roku,
- Identifikacija veza između turističkog zakona i ostalih relevantnih zakona koji se tiču očuvanja okoliša i odgovornog poslovanja.

Dobra vlast predstavlja sustav koji se temelji na demokraciji, slobodi, povjerenju, učinkovitosti i pravednom institucionalnom uređenju, donošenju odluka temeljenih na podacima i znanstveniom dostignućima, koordinaciji i partnerstvu, vjerodostojnim pravima građana, odgovarajućem sudjelovanju civilnog društva, transparentnosti postupaka donošenja odluka, pristupu pravosuđu i provođenju zakonodavstva u području zaštite okoliša.

Održivi razvoj zahtijeva zajednički jezik svih sektora u vladi, kao osnove za integrirano odlučivanje i postizanje konsenzusa.

Tri su preduvjeta za ostvarenje održivog razvoja:

- strateško promišljanje i planiranje u cilju djelotvornog integriranja različitih sektorskih politika,
- postavljanje konkretnih, realističnih i mjerljivih ciljeva u srednjeročnim i dugoročnim planovima,
- uspostava partnerskih odnosa.

Vlada ima posebnu ulogu u postizanju konsenzusa i osiguravanju osnova za integrirano odlučivanje. Međutim, partnerstvo s civilnim društvom, uključujući glavne skupine, akademske i vjerske zajednice, važan je dio osiguravanja transparentnosti i odgovornosti vlasti, ali je važno i za podizanje svijesti o održivim obrascima potrošnje. Partnerstvo s poslovnim sektorom je također važno, u cilju održivog upravljanja prirodnim izvorima, osiguravanja novih radnih mjesta i promoviranja održivog razvoja. Vlada mora osigurati odgovarajući okvir za promicanje partnerstava među različitim sektorima u društvu.

Brojni problemi vezani za gospodarski razvoj, kvalitetu življenja te onečišćivanje okoliša, ali i njihova rješenja, imaju korijenje u lokalnim djelatnostima, tako da lokalne vlasti moraju odigrati ključnu ulogu u ostvarivanju održivog razvoja. To je razina vlasti najbliža ljudima, pa ima bitnu ulogu u obrazovanju i uključivanju lokalne zajednice u održivi razvoj. Poželjno je

da se u lokalnim zajednicama donose lokalne Agende 21. Nažalost, u Hrvatskoj gotovo da i nemamo takvih primjera, iako bi proces izrade takvog dokumenta pridonio okupljanju svih raspoloživih resursa u zajednici, bilo da dolaze iz javnog, poslovnog ili civilnog sektora. Na taj način bi se najlakše prikupile sve relevantne informacije, šire sagledali problemi i potrebe te postigla suglasnost o strategiji održivog razvoja na lokalnoj razini.

Organizacije civilnog društva imaju važnu ulogu u oblikovanju i primjeni sudioničke demokracije. Te su organizacije neovisne o vladi i politici, a velik broj raspolaže različitim stručnim znanjima potrebnim za osmišljavanje i provedbu društveno odgovornog i za okoliš prihvatljivog razvoja. I u Hrvatskoj postoji cijeli niz organizacija civilnog društva koje, često u partnerstvu s lokalnim vlastima, provode vrijedne projekte pružanja socijalnih usluga različitim društvenim skupinama koje su u nepovoljnom položaju. Važnu ulogu imaju u neformalnom obrazovanju te podizanju svijesti javnosti o potrebi očuvanja okoliša. Jedna od važnih uloga tih organizacija je i lobiranje i provođenje kampanja za poboljšanje stanja u određenim područjima, ali i aktivnosti praćenja provođenja propisa. Stoga se sve više promovira i ostvaruje partnerstvo između lokalnih vlasti i javnih ustanova s organizacijama civilnog društva, kako bi se pokrenuo razvoj, riješili lokalni problemi i zadovoljile potrebe građana.

3.1. PREDUVJETI IMPLEMENTACIJE ODRŽIVOG TURIZMA

Kako bi se ostvario održivi turizam u destinaciji potrebno je definirati pravila koja lokalne vlade moraju poštovati.

Održivi razvoj bi trebao biti glavni princip na kojem će se održivi turizam razvijati. Ovaj princip je zasnovan na činjenici da je upravljanje turizmom potrebno vršiti na način koji uzima u obzir ekološke, socijalne, kulturne i ekonomske resurse sada i u budućnosti. Može se reći kako je za održivi razvoj najznačajnija upravo lokalna razina jer se upravo na toj razini donose ključne odluke o uporabi resursa.

Identificirana su četiri glavna polazišta s gledišta lokalne interpretacije održivog razvoja. To su:¹⁰

¹⁰ Achieving Sustainable Local Tourism Management, Phase 1. – practitioners guide, CRC for Sustainable Tourism Pty Ltd 2006, str. 7

- Uporaba prirodnih resursa u svrhu zadovoljenja ljudskih potreba, bez da se smanji njihova funkcionalnost u budućnosti,
- Osiguranje blagostanja lokalne zajednice kroz ponudu i poticanje tolerancije, kreativnosti i sigurnosti,
- Osposobljavanje ljudi za zajedničke aktivnosti, pružanje jednakih mogućnosti te pristup stručnosti i znanju, s mogućnošću da se utječe na odluke koje se donose,
- Osigurati da su poslovi, industrije i institucije ekološki osvještene, financijski održive i društveno odgovorne te da ulažu u lokalnu zajednicu u različite načine.

Lokalne vlade moraju usvojiti holistički pristup turističkom menadžmentu koji obuhvaća brojne aktivnosti koje ne spadaju direktno u turistički sektor, kao što su izgradnja infrastrukture, upravljanje prometom, zaštita okoliša, rekreacija i slično.

Lokalne vlade pomažu u prikupljanju informacija vezanih za održivi razvoj te davanju zadataka stakeholderima.

Efikasno upravljanje se odnosi na izgradnju i opskrbu vladinih struktura i procesa koji pružaju mogućnosti za konstruktivan dijalog, razmjenu informacija, komunikaciju i zajedničko odlučivanje o čestim pitanjima i interesima vezanim za održivost.

Dobro upravljanje uključuje:

- Odgovornost,
- Transparentnost,
- Sudjelovanje,
- Upravljanje odnosima,
- Efikasnost, i
- Jednakost.

Kvalitetnim upravljanjem moguće je poboljšati kvalitetu života lokalnih zajednica. Ono promovira angažirane i povezane zajednice te potvrđuje raznolikost interesa koji postoje unutar jedne destinacije.

Kvalitetno upravljanje turizmom povezuje ljude te olakšava komunikaciju preko sektorskih i teritorijalnih granica te pomaže ljudima da izlože svoje ideje i probleme vezane za njihovo shvaćanje turističkog razvoja. Takva komunikacija olakšava razumijevanje tuđih gledišta i ideja te vodi ka zajedničkom smišljanju inovacija za promociju i bolje poslovanje turističkih objekata.

Karakteristike dobrog upravljanja u turizmu:¹¹

- Pozitivna komunikacija,
- Angažirana i participativna zajednica,
- Razvijanje i dijeljenje znanja,
- Transparentnost i odgovornost,
- Kritično propitivanje pretpostavki i pristranost,
- Vizija i vodstvo,
- Jasno definirane uloge i odgovornosti,
- Jasno određene operativne strukture i procesi za kadriranje i vođenje rasprave te za donošenje odluka,
- Samostalno učenje, fleksibilnost i prilagodljivost, te
- Raznolikost u sustavu turizma.

Sposobnost lokalnih vlada da doprinose efikasnom upravljanju ovisi o četiri tipa nosivosti, institucionalnoj nosivosti, tehničkoj nosivosti, administrativnoj nosivosti te političkoj nosivosti. Lokalne vlade mogu olakšati razvoj navedenih nosivosti kako bi poboljšale upravljanje u svrhu razvitka održivosti.

To se odnosi se na razvoj i održavanje pozitivne kulture unutar destinacije koja promovira zajednička razumijevanja, vizije i rješenja problema. Pozitivna i odgovorna kultura olakšava dobro upravljanje te doprinosi razvoju i održavanju pozitivne kulture unutar odredišta.

¹¹ Achieving Sustainable Local Tourism Management, Phase 1. – practitioners guide, CRC for Sustainable Tourism Pty Ltd 2006, str. 10

Pozitivne kulture karakteriziraju skupine pojedinaca koji dijele zajedničke vrijednosti, interese i težnje, a koji su u mogućnosti da sudjeluju u raspravama i donošenju odluka na konstruktivan i komunikativan način.

Pozitivne kulture također promiču znanje i razumijevanje problema. Uvid u znanja lokalnog stanovništva može pružiti važne informacije, kao što to može omogućiti i prikupljanje, uspoređivanje i analiziranje službenih informacija i podataka o lokalnim pitanjima i problemima. Oba izvora informacija važna su u izgradnji pozitivne kulture.

Značajke koje oblikuju razvoj pozitivnih kultura uključuju:¹²

- Kvalitetu odnosa,
- Čvrstoću veze između sudionika,
- Prirodu razmjene između sudionika,
- Razinu predanosti rješavanju turističkih pitanja i problema,
- Uzajamnost ili predanost članova, i
- Osjećaj povjerenja među pojedincima i agencijama uključenim u upravljanje turizmom.

Lokalna vlada ima važnu ulogu u oblikovanju pozitivne kulture u okruženju destinacije za sudjelovanje lokalnih sudionika, olakšavanje dijaloga i razmjene informacija.

Cilj je poduzeti strogo planiranje, dobro potkrijepljeno informacijama, koje obuhvaća kreativne i prilagodljive pristupe rješavanju problema. Planiranjem se identificiraju adekvatni koraci za postizanje postavljenih ciljeva.

Lokalna vlada više nema jedinstvenu odgovornost za lokalno planiranje. U poslovne i društvene interese uključeni su svi relevantni dionici poput hotelijera i lokalnog stanovništva.

¹² Achieving Sustainable Local Tourism Management, Phase 1. – practitioners guide, CRC for Sustainable Tourism Pty Ltd 2006, str. 11

3.2. ULOGA I ODGOVORNOST LOKALNIH VLADA

Cilj je upravljati turizmom na etičkoj i participativnoj osnovi u najboljem interesu za lokalnu zajednicu te za poslovanje tvrtki u lokalnom okruženju.

Lokalne vlade imaju brojne odgovornosti koje utječu na način na koji se turizam razvija i na način kojim se upravlja odredištem. One uključuju:

- Osiguranje i održavanje adekvatne infrastrukture,
- Planirano korištenje zemljišta,
- Upravljanje okolišem,
- Javno zdravstvo i sigurnost,
- Lokalni ekonomski razvoj,
- Obrazovanje, osposobljavanje i zapošljavanje,
- Turističku promociju i marketing,
- Umjetnost i kulturni razvoj,
- Razvoj zajednice,
- Usluge.¹³

Efikasno ispunjavanje navedenih odgovornosti lokalnih vlada omogućuje ispunjavanje zahtjeva održivosti te znači boljitak za sve dionike lokalne zajednice.

3.3. UPRAVLJANJE TURIZMOM

Planiranje predstavlja jedan od najvažnijih koraka za implementaciju održivog turizma koje je moguće poduzeti na lokalnoj razini upravo stoga što se glavnina turističkog razvoja događa unutar okvira lokalne zajednice. Potrebno je provesti kvalitetno planiranje kako bi se izbjeglo

¹³ Achieving Sustainable Local Tourism Management, Phase 1. – practitioners guide, CRC for Sustainable Tourism Pty Ltd 2006, str. 14

stvaranje negativnih iskustava i za lokalnu zajednicu i za posjetitelje zbog posljedica pretjerane urbanizacije.

Planiranje razvoja turizma na lokalnoj razini važno je radi postizanja održivog razvoja ne samo na lokalnoj razini, već i šire.

Ciljevi razvoja održivog turizma mogu se postići samo ako svi dionici koji su uključeni u razvoj turizma djeluju u skladu s planom upravljanja turizmom te predano nastoje ostvariti viziju razvoja održivog turizma.

Neki od razloga zbog kojih se dionici uključuju turističko planiranje jesu:

- Na njih direktno utječu mjere očuvanja turističke raznolikosti,
- Direktno ili indirektno sudjeluju u turizmu, a samim time i utječu na turistički razvoj,
- Njihove tvrtke obično imaju koristi od prirodnih resursa i usluga u tom području,
- Od njih se može zahtijevati da izvrše određene zadaće u cilju postizanja održivih ciljeva razvoja turizma,
- Oni mogu uzrokovati veliku degradaciju i iscrpljivanje prirodnih resursa,
- Mogu koristiti resurse u tolikoj mjeri da to ugrožava biološku raznolikost,
- Oni čine dio buduće generacije, za koju treba održavati prirodnu i kulturnu baštinu.

Turistički sektor uključuje veliki izbor proizvoda i usluga i utječe na lokalno gospodarstvo, kao i na kulturu i uvjete života u turističkoj destinaciji. To znači da postoji široki spektar ljudi koji su uključeni u turizam, kao što su lokalni pružatelji turističkih usluga, trgovci, hotelijeri, i slično. Osim toga, cijelokupno lokalno stanovništvo je pogođeno razvojem turizma. Izrada plana upravljanja turizmom također olakšava donošenje odluka o tome koji od ovih različitih interesnih skupina su važni za proces upravljanja turizmom.

Posebnu pažnju treba obratiti na to da se iz planiranja ne isključuju oni dijelovi stanovništva koji nisu izravno uključeni u turizam. Postoje razne metode koje se mogu koristiti za identifikaciju i grupiranje dionika. Jedan od njih je podjela svih dionika u manje količine kohezivnih grupa ili definiranje tzv. "ključnih aktera". Dionici dolaze iz vladinog, nevladinog i

privatnog sektora, ali i iz lokalnih zajednica, a mogu se grupirati prema njihovom djelovanju, npr. da li su u prvom redu orijentirani na politički, ekonomski, socijalni, tehnološki, zakonodavni ili okolišni aspekt.

Kako bi plan turističkog razvoja na lokalnoj razini bio uspješan, potrebno je poštovati nekoliko načela:

- Razvoj turizma mora se temeljiti na razvojnim ciljevima koje određuje lokalno stanovništvo,
- Mora se poduzeti studije potražnje na lokalnom području te uzeti u obzir rezultate tih studija tijekom razvoja plana turističkog razvoja,
- Turistički razvoj treba uskladiti s razvojem neturističkih aktivnosti,
- Mora se izvršiti procjena prihvatnog kapaciteta lokacije ovisno o njezinim fizičkim, socijalnim i ekonomskim mogućnostima.

Turizam se u najvećoj mjeri oslanja na suradnju među lokalnim stanovništvom zbog toga što oni čine sastavni dio turističkog proizvoda. Planiranje u turizmu je važno upravo stoga što tamo gdje razvoj i planiranje nisu usklađeni s željama i mogućnostima lokalnog stanovništva, moguće je da dođe do otpora lokalnog stanovništva koji u krajnjem slučaju može rezultirati čak i uništenjem ukupnog napretka u razvoju turizma.

4. PRIMJERI ODRŽIVOG TURIZMA U SVIJETU

U suvremeno doba sve se više raspravlja o implementaciji načela održivog turizma u poslovanje destinacija. Na taj se način nastoje zaštititi oskudni prirodni resursi, karakteristična kulturna bogatstva i prirodni fenomeni u brojnim poznatim svjetskim destinacijama. U ovom će poglavlju biti naglasak na predstavljanju nekoliko svjetskih i hrvatskih destinacija koje karakterizira implementacija održivog razvoja u turizmu. Također, na primjeru povijesnog grada Petre u Jordanu bit će prikazano kako je potrebno provoditi još više napora u svrhu postizanja održivog turizma koji će zadovoljiti sadašnje i buduće generacije.

4.1. ODABRANE DESTINACIJE EKOTURIZMA

Ekoturizam se može definirati kao odgovorno putovanje u prirodna područja u kojima se vodi računa o očuvanju okoliša i poboljšanju života lokalnog stanovništva.¹⁴

Ekoturizam se fokusira na lokalne kulture, avanture u divljini, volontiranja, osobni rast i učenja novih i održivih načina življenja. Ekoturizam se još definira i kao putovanje u destinacije gdje flora, fauna i kulturno naslijeđe predstavljaju primarne atrakcije turistima.¹⁵

Ekoturizam je grana turizma koja turistima nudi edukaciju i zabavne sadržaje u prirodi, ali ih istodobno i motivira na dublje razumijevanje važnosti očuvanja prirodnih i kulturnih resursa.

Odgovorni ekoturizam obuhvaća programe koji minimiziraju negativne utjecaje tradicionalnog turizma na prirodni okoliš te poboljšava kulturnu integraciju lokalnog stanovništva.

Ekoturizam se smatra najbrže rastućim tržištem u turističkoj industriji, prema podacima UNWTO-a, s godišnjim rastom od 5%, a predstavlja 6% svjetskog BDP-a.

Prednosti ekoturizma:

- Doprinosi očuvanju i zaštiti prirode,
- Provodi se u vrijednim i očuvanim prirodnim područjima,

¹⁴ Definicija Međunarodne zajednice ekoturizma

¹⁵ IBID

- Posjeduje edukativnu komponentu koja podiže svijest o važnosti očuvanja prirode kod turista i kod lokalnog stanovništva,
- Podržava i unaprijeđuje život lokalnih zajednica, služi kao motivator novih poslovnih mogućnosti u regiji,
- Ima najmanji mogući utjecaj na okoliš i socio-kulturološke značajke regije,
- Provođi se u malim grupama.

Prema istraživanju Eurobarometra u 2009. godini Europljanima je priroda najvažniji faktor u odabiru odredišta za odmor. Prema najnovijim istraživanjima ekoturizam raste tri puta brže od klasičnog masovnog turizma i očekuje se da će njegov udio na turističkom tržištu u Europi u sljedećih 20 godina biti veći od 20%.

Principi koji se moraju slijediti prilikom implementacije ekoturizma su sljedeći:

- Minimizacija negativnih utjecaja,
- Buđenje okolišne i kulturne svijesti i poštovanja,
- Osiguranje pozitivnih iskustava za posjetitelje i domaće stanovništvo,
- Osiguranje financijskih sredstava za očuvanje baštine,
- Osiguranje financijskih sredstava za boljitak lokalnog stanovništva,
- Povećanje osjetljivosti za političku, ekološku i socijalnu klimu zemlje domaćina, i
- Potpora međunarodnim institucijama zaduženim za ljudska prava i radne sporazume.¹⁶

Ekoturizam je još uvijek mala, ali brzo rastuća industrija te se često oglašava kao ekvivalent prirodnom turizmu. Sama ideja o ekoturizmu nastala je zbog potrebe za očuvanjem svjetskih prirodnih resursa.

Neke osnovne karakteristike koje se vežu uz pojam ekoturizma i smještaja koji se ondje nalazi i nudi eko-putnicima jesu: prirodno očuvani prostori, korištenje jednostavnih vrsta smještaja, strogo pridržavanje zaštite okoliša uključujući i ograničeni broj posjetitelja. Gost koji koristi

¹⁶ <http://www.ecotourdirectory.com/ecotourism/>

takvu vrst odmora očekuje netransformirani okoliš ili djelomično transformirani okoliš te na neki način doživljaj stapanja s prirodom.

Uz eko turizam vrlo često povezujemo vrste turizma kao što su prirodni turizam, ruralni turizam, agroturizam, pa čak i robinzonski turizam.

Šetnja kroz prašumu se ne smatra ekoturizmom ukoliko ne utječe pozitivno na okoliš i blagostanje lokalnog stanovništva. Rafting tura se smatra eko turizmom samo ako služi za podizanje svijesti i prikupljanja sredstava za zaštitu vodenih tokova.

Časopis National Geographic je proveo istraživanje o najpopularnijim svjetskim destinacijama ekoturizma te je definirao pet takvih destinacija. To su:

1. *Brazil* (Ne pašnjacima!) – najveća svjetska močvarna područja veoma brzo su postajala hranilištima mesne industrije, sve dok se nije pojavilo društvo "Caiman Ecological Refuge", uzgajivačnica stoke koja se prostire na 53 419 hektara polja, šuma i vodenih putova, te koja radi na očuvanju regije Pantanal s održivim pristupom uzgoja stoke. Ovaj kompleks nudi jahanje i šetnje po prirodi, te vožnju kanuima.
2. *Dubai* (Pustinjska oaza) – iako je teško za povjerovati, Dubai, najpopularnije suvremeno turističko odredište, dom je jednog od najboljih svjetskih modela ekoturizma, pustinjskom SPA resortu Al Maha. Unutar ovog kompleksa nalazi se pustinjski rezervat Dubaija koji je dom arapskom oriksu, jednoj od najrjeđih životinjskih vrsta na svijetu. Ovaj rezervat obuhvaća oko 5% Ujedinjenih Arapskih Emirata pod sustav ekološke zaštite unutar kojeg se nalazi prvi nacionalni park u Emiratima. Resort poštuje pravila Beduinskog naslijeđa, provodi sustav reciklaže otpada i voda te vodi banku sjemena koja sadrži više od 6.000 sjemenja domaćih vrsta biljaka.
3. *Kanada* (Neoblikovana rudnicima) – kada je na obalama rijeke Tatshenshini-Alsek dozvoljena gradnja najvećeg rudnika bakra u povijesti, rafteri i zaljubljenici u prirodu su se tome usprotivili. Kanadska je vlada ukinula dozvolu za izgradnju rudnika te je odlučila kreirati zaštićeno područje koje se prostire na području od oko milijun hektara. Ovo područje danas predstavlja najveći prekogranični nacionalni park na svijetu koji turistima omogućava rafting među santama leda.

4. *Belize* (Oživljavanje koraljnih grebena) – Mezoamerički koraljni greben, najveći koraljni greben zapadne zemljine hemisfere rasprostranjen je na 42 kilometra površine. Naziva se "podvodnim Serengetijem" zbog bogatstva živog svijeta, ponajviše ribe. Stoga su lokalni ribari odlučili uspostaviti društvo "Prijatelji prirode" (Friends of Nature) kako bi zaštitili koraljni greben i poduprijeli održivo ribarenje. Ovo područje je tako postalo morski rezervat u kojem se ugrožene morske vrste razmnožavaju bez prijetnje. Također, to je jedno od malobrojnih područja na svijetu u kojem je omogućeno turistima da plivaju s kitopsinama.
5. *Kenija* (Nada u srcu zemlje) – kada je Kenijac Ian Craig preuzeo obiteljski ranč, smješten u blizini plodnih ravnica u podnožju planine Kenya, plemena Maasai i Samburu protivili su se životu na prenaseljenom području. Međutim, on je odlučio svoj ranč pretvoriti u rezervat za očuvanje divljine te je potaknuo stariješine obaju plemena da stvore svoje vlastite rezervate kao poticaje za oplemenjivanje i očuvanje zemlje te pritecanja sredstava kroz ekoturizam. Kroz deset godina, preko 40 000 hektara zemlje u vlasništvu plemena Samburu pretvoreno je u zone za očuvanje bioraznolikosti. U tom se rezervatu nalazi 20% ugroženih životinjskih vrsta za čije se očuvanje brinu ratnici plemena Samburu, koji također i vode posjetitelje po rezervatu.¹⁷

Postoje brojne podjele destinacija ekoturizma, međutim, svima je zajedničko poduzimanje napora kako bi se zaštitile destinacije koje posjeduju veliki prirodni potencijal.

4.2. KOSTARIKA

Kostarika je država u Srednjoj Americi. Graniči s Nikaragvom na sjeveru i Panamom na jugoistoku. Prije dolaska Europljana, prostor današnje Kostarike naseljavali su domorodački Indijanci s kulturnim utjecajima razvijenih srednjoameričkih i andskih kultura. U 16. stoljeću domorodačko stanovništvo su pokorili Španjolci, a područje je postalo najjužnijom pokrajinom Nove Španjolske. Najvažnije gospodarske grane Kostarike su turizam, poljoprivreda i izvoz elektroničke opreme (strana poduzeća koja imaju tvornice u Kostariki).

¹⁷ Stranice časopisa National Geographic. Dostupno na <http://www.nationalgeographic.com/adventure/travel/eco-travel/eco-success.html>

Kostarika je jedina zemlja u Južnoj Americi koja se odlučila za model razvoja baziran na tzv. socijalnoj državi. Prosječni građanin Kostarike si u biti ne može priuštiti odlaske na daleka putovanja i skijanje, kao ni skupe mobitele, ali zato ima osiguranu visoku razinu socijalne skrbi i obrazovanja jer gotovo svako naselje u zemlji ima sređeno osnovno i srednje školstvo. Upravo je to obrazovanje u kombinaciji sa poreznim olakšicama, glavni razlog za privlačenje stranih investicija u Kostariku, te se zbog toga u Kostariki otvaraju kompanije iz sektora informatike, farmaceutike, elektronike i slične kompanije. Valja osim toga, napomenuti kako je Kostarika većinu svojih kompanija poput banaka i telekomunikacijskih tvrtki zadržala u državnom vlasništvu.

Privlačenje navedenih oblika tzv. "čiste industrije" je i sastavni dio nacionalne strategije razvoja turizma koja je zemlju pretvorila u jedino istinsko ekološko turističko odredište na svijetu. Dovoljno je napomenuti kako je oko 25% površine zemlje zaštićeno nacionalnim parkovima i rezervatima. Ovakva je gospodarska strategija doprinijela i razvoju poljoprivrede, pa se tako znatno povećao izvoz kave, banana i ananasa.

4.2.1. PROGRAM ZA CERTIFICIRANJE ODRŽIVOG TURIZMA

Turistička zajednica Kostarike je razvila program naziva Program za certificiranje održivog turizma (The Certification for Sustainable Tourism Program) kako bi se moglo razlikovati poslove u turističkom sektoru, temeljeno na stupnjevima usklađenosti s modelom održivog razvoja prirodnih, kulturnih i socijalnih resursa. Ovaj je program reguliran od strane Nacionalne akreditacijske komisije Kostarike (Costa Rican National Accreditation Commission) te se sastoji od pet razina u postizanju održivog turizma.

Sudjelovanje u ovom programu je u potpunosti dobrovoljno i u njemu mogu sudjelovati svi oni hoteli i ostali smještajni objekti kao i turoperator i turističke agencije u Kostariki bez obzira na njihovu lokaciju ili veličinu.

Radi se o programu koji nastoji kategorizirati i certificirati svaku turističku kompaniju ovisno o navedenim stupnjevima s ciljem postizanja modela održivosti. Ocjenjuju se četiri aspekta. To su:

1. *Fizički i biološki parametri* – procjenjuje se interakcija između kompanije i prirodnog staništa koje ju okružuje.

2. *Infrastruktura i usluge* – ocjenjuju se politike upravljanja i operativni sustavi unutar kompanije i njezine infrastrukture, ovisno o uštedi energije, onečišćenju vode te politikama upravljanja otpadom i tehnologijama.
3. *Upravljanje uslugama* – obuhvaća proces pomoću kojeg tvrtka uzima u obzir sve vanjske i unutarnje elemente te dizajnira turistički proizvod u skladu s trendovima na tržištu i karakteristike zemlje u kojoj se odvija proces.
4. *Vanjski klijenti* – ocjenjuje se interakcija kompanije s njezinim klijentima u smislu koliko tvrtka dozvoljava svojim klijentima da aktivno sudjeluju u formiranju njene politike održivosti.
5. *Socio-ekonomsko okruženje* – ocjenjuje identifikaciju i interakciju ustanove sa susjednim zajednicama, analizirajući na primjer, stupanj u kojem turističke tvrtke odgovaraju na rast i razvoj u regiji, sa stvaranjem novih poslova ili ostvarivanjem prednosti u korist zajednice.¹⁸

Za svaki od navedenih aspekata definirana su specifična pitanja koja pomažu u procjeni koliko je tvrtka posvećena ispunjavanju uvjeta postizanja održivosti u turizmu.

Kako je već navedeno, u ovom programu je definirano pet razina održivosti.

Ukoliko je postignut prvi stupanj kategorije (razina 1), to znači da je tvrtka poduzela prvi korak u procesu održivosti. Više razine odgovaraju fazama kod kojih je svaka naprednija od prethodne. Ukoliko je položaj tvrtke na razini pet, to znači da se tvrtka smatra izvanrednom u pogledu održivosti.

¹⁸ <http://www.turismo-sostenible.co.cr/>

TABLICA 4. Korelacija između razine i postignutog postotka održivosti

RAZINA	POSTIGNUTI POSTOTAK ODRŽIVOSTI
0	<20
1	20-39
2	40-59
3	60-79
4	80-94
5	>95

IZVOR: Preuzeto i prilagođeno sa stranice <http://www.turismo-sostenible.co.cr/>

U pogledu održivosti, stupanj ispunjenja dodijeljen svakoj razini treba biti istovjetan s navedenim aspektima. Na primjer, kako bi se postigla razina 3, potrebno je završiti barem s 60% utvrđenih uvjeta za četiri područja koja se procjenjuju: fizički-biološki parametri, infrastruktura i usluge, upravljanje uslugama, vanjski klijenti te socio-ekonomsko okruženje. Razina dodijeljena svakoj kompaniji uvijek će biti najniža razina koja se postiže u bilo kojem od područja. Očekuje se da će ova politika potaknuti tvrtke na napredovanje prema modelu održivosti dajući isti stupanj obzira i važnosti svakom od četiri područjakoja se procjenjuju.

Implikacije uporabe ovog programa su sljedeće:

1. *Za lokalni turizam* – implementacija ovog programa omogućit će Kostariki da se diferencira od drugih destinacija. Ovaj program nudi turistički proizvod s konotacijom održivosti. To će utjecati, ne samo na marketinške politike zemalja, već će i kontrolirati i eliminirati praksu nekih tvrtki koje zlouporabljaju koncept "eko", "zeleni" ili "održivo". Certifikat za održivi turizam prepoznat je i od strane Svjetske turističke organizacije, kao jedan od programa koji se mijenjaju turizma na pozitivno.
2. *Za turističke tvrtke* – ovaj program pruža priliku za dodavanje novog elementa konkurentnosti poslovanju baziranog na novom načinu za diferencijaciju proizvoda. Osim toga, program potiče tvrtke da upotrebljavaju resurse što je efikasnije moguće te promovira uštedu energije i resursa.

3. *Za turiste* – turisti mogu biti sigurni kako je turistička kompanija koju su odabrali, a koja koristi ovaj program, uključena u aktivnosti za izbjegavanje negativnih učinaka na okoliš, kulturu i društvo.
4. *Za ostale sektore proizvodnje* – radi se o inovativnom programu koji otvara mogućnosti za razvoj poslovanja na održivi način. Potreba za uporabom recikliranih, ponovo upotrebljivih i prirodnih proizvoda, zatim uporaba uređaja za uštedu vode i energije, kao i upravljanje otpadom, omogućuju stvaranje novog tržišta za okolišno i socijalno održive proizvode.¹⁹

4.3.2. EKOTURIZAM U KOSTARIKI

Kostarika je jedna od rijetkih zemalja u svijetu koja se okrenula ekoturizmu ponajviše zbog toga što raspolaže velikim brojem nacionalnih parkova, ugodnom klimom te stabilnim geopolitičkim uvjetima. Osim toga svakako je potrebno navesti kako ima jedan od najviših standarda života u svijetu kao i najbolji zdravstveni i obrazovni sustav.

Razvoj ekoturizma u Kostariki je započeo 70-ih godina prošlog stoljeća, iako je pravi razvoj započeo tek 80-ih godina kad je turizam dobio značajna sredstva od vlade uz potporu USAID-a, Svjetske banke i Međunarodnog monetarnog fonda. U tom razdoblju vlada Kostarike započinje značajno ulagati u ekoturizam. Ubrzo, zarada od turizma nadmašuje zaradu od izvoza kave i banana. Tijekom 90-ih godina prošlog stoljeća turizam u Kostarici, prije svega ekoturizam, nastavlja s ubrzanim rastom.

Iako se brzi rast može zapravo smatrati uspjehom za Kostariku, ipak postoji nekoliko problema koji se mogu vezati uz njega. Najveći problem je taj da su najviše koristi od razvoja turizma imali strani ulagači jer su se određene politike formirale kako bi upravo oni imali najviše koristi. Nakon brojnih polemika, Turistička zajednica Kostarike je izmijenila svoje propise kako bi lokalnim tvrtkama bilo lakše kvalificirati se za ulaganje u programe ekoturizma.

Kostarika je najpoznatija po svojim nacionalnim parkovima te rezervatima i utočištima za divlje životinje, te su upravo oni glavni temelj razvoja ekoturizma u Kostariki. Procjenjuje se kako u u Kostariki obitava oko 850 vrsta ptica, 270 vrsta sisavaca, 360 vrsta reptila i

¹⁹ <http://www.turismo-sostenible.co.cr/>

vodozemaca, više od 35.000 insekata, 1.260 vrsta drveća te 1.200 vrsta orhideja. Također, procjenjuje se kako je zapravo između 25 i 28% teritorija Kostarike pod zaštitom.²⁰

TABLICA 5. Popis nacionalnih parkova, utočišta i rezervata za divlje životinje u Kostariki

NACIONALNI PARKOVI		REZERVATI I UTOČIŠTA	
Santa Rosa	Manuel Antonio	Utočište Otoci Bolaños	Utočište otoci Pájaros
Guanacaste	Ballena Marine	Utočište Caño Negro	Rezervat Carara
Rincon de la Vieja	Chirripo	Utočište Barra del Colorado	Utočište Gandoca-Manzanillo
Tortuguero	La Amistad	Utočište Lomas Barbudal	Rezervat otoci Caño
Las Baulas de Guanacaste	Cahuita	Utočište Peñas Blancas	Utočište Golfito
Palo Verde	Corcovado	Utočište Ostional	Rezervat Hitoy-Cerere
Barra Honda	Juan Castro Blanco	Utočište Cabo Blanco Absolute	Utočište dr. Rafael Lucas Rodriguez Caballero
Vulkan Poas	Arenal	Utočište Curú	
Braulio Carrillo	Tapanti	Utočište otoci Guayabo & Negritos	
Vulkan Irazu	Otoci Cocos	Utočište Guayabo National Monument	

IZVOR: Duhá Buchsbaum, B., (2004.), Ecotourism and Sustainable Development in Costa Rica, Major Paper Submitted to Virginia Polytechnic Institute and State University, May 3, 2004, str. 17

Nacionalni parkovi i zaštićene regije izrazito su važne za ekoturizam zbog prirodnog bogatstva kojim raspolažu. Upravo to je došlo do izražaja u Kostariki. Osim toga, nacionalni parkovi i rezervati ne samo da služe u svrhu zaštite prirodnih resursa i bioraznolikosti, već omogućuju i lokalnom stanovništvu da se uključi u očuvanje okoliša.

²⁰Duhá Buchsbaum, B., (2004.), Ecotourism and Sustainable Development in Costa Rica, Major Paper Submitted to Virginia Polytechnic Institute and State University, May 3, 2004, str. 14

4.3. PETRA, JORDAN

Petra je napušteni grad na području današnjeg Jordana, a u vrijeme antike bio je glavni grad Nabatejaca. Poznata je upravo po svojim helenističkim građevinama uklesanim u stijene, ali i po vodovodnom sustavu, koji su otkriveni zapadu tek 1812. godine. Godine 1985., Petra je upisana na UNESCO-v popis mjesta svjetske baštine u Aziji i Oceaniji kao "jedno od najvrijednijih kulturnih dobara baštine čovječanstva".

Danas se Petra smatra jednom od najvećih znamenitosti Bliskog Istoka, i najveća je turistička atrakcija Jordana. Godine 2007., odabrana je i kao jedno od "novih" sedam svjetskih čuda.

Od vremena križara pa sve do 1812. godine, niti jedan Europljanin nije bio u Petri. Oko 1800-te godine još su samo pojedini znanstvenici po čuvenju naslućivali da bi negdje na Bliskom istoku mogao postojati legendarni grad uklesan u stijena. Ponovo ga je za Europljane otkrio Švicarac Burckhardt putujući po Arabiji.

Sačuvano je oko 800 građevina i žrtvenika. Obilježeni su nabatejskim, grčko-helenističkim i rimskim utjecajima. Vrlo često se na samo jednom spomeniku mogu očitati stilski elementi sve tri kulture. Najpoznatije građevine su:

- **Riznica:** Na izlasku iz kanjona koji s istočne strane ulazi u kotlinu Petre, nailazi se ravno na vjerojatno najpoznatiju građevinu Petre, *Khazne al-Firaun*. Izraz "građevina" i nije najtočniji, jer se kod očuvanih objekata u Petri ne radi o građenim spomenicima, nego o objektima koji su uklesani u žive stijene. Beduini su ju nazivali "Faraonska riznica", iako se ustvari radi o jednom od mnogih u stijenu uklesanih grobnica. Nije dokazano kad je rađena. Neki znanstvenici smatraju da je rađena u 1. stoljeću p.n.e., dok drugi vjeruju da je iz 2. stoljeća nove ere, iz vremena cara Hadrijana.
- **Rimsko kazalište:** Na putu od ulaska u kotlinu prema centru Petre, s lijeve strane se nalazi dosta dobro očuvan amfiteatar iz 1. stoljeća. I on je, kao i druge građevine, isklesan iz stijene. Ima 33 reda sjedala, i imao je oko 5.000 mjesta. Kod klesanja amfiteatra, otvoreni su prilazi nizu grobnica koje su još ranije bile uklesane u stijene. Amfiteatar su otkrili američki arheolozi 1962. godine.

- **Grobovi u kraljevskoj stijeni:** Sjeverno od amfiteatra izdiže se tzv. kraljevski zid. Na oko pola visine stijene isklesano je više monumentalnih grobnica jedna do druge. Razaznaju se nabatejski, grčki i rimski utjecaji.
- **Ed-Deir, grobnica u stijeni:** Na izlasku s područja nekadašnjeg grada, nalazi se možda najljepši spomenik ove izgubljene kulture, *El-Deir*. U prijevodu, ovo ime znači "samostan". Vjerojatno zato, jer su u srednjem vijeku ovdje obitavali redovnici. Nije skriven, leži visoko na brijegu i impresivan je ne samo zbog svoje veličine. Samo urna na vrhu ukrasnog okruglog hrama nad ulazom je visoka 9 metara. Zbog njegovog jednostavnog, ali monumentalnog stila, *Ed-Deir* se smatra jednim od vrhunaca nabatejske kulture.

Godina 1980-ih i 1990-ih je započeo ubrzani razvoj turizma u Petri. Tih je godina također došlo do povećanja broj posjetitelja sa 120.338, 1989. godine na 766.938, 2009. godine.

Petra trpi brojne prijetnje, uključujući propast drevnih građevina, eroziju zbog poplava i nepravilne oborinske odvodnje, trošenje od nagrizanja soli, nepravilne obnove starih struktura i, najvažnije od svih, neodrživog turizma. Ovo potonje je znatno povećano, posebice od kad je mjesto dobilo široku medijsku pokrivenost 2007. godine tijekom kontroverzne internetske kampanje "Novih sedam svjetskih čuda".

U pokušaju utjecaja na smanjenje tih prijetnji, 1989. godine je osnovana organizacija Petra National Trust. PNT je tijekom godina surađivao s brojnim domaćim i međunarodnim organizacijama na projektima koji promoviraju zaštitu i očuvanje Petre.

Petra National Trust pokušava pronaći ravnotežu između zahtjeva turizma i napora za zaštitu Petre, pri čemu joj je glavni cilj zaštita lokaliteta.

Neke od prijetnji lokalitetu koje organizacija pokušava riješiti su:

- *Prijevoz turista pomoću životinja* – kako se u prijevozu lokalitetom pretežno koriste životinje poput deva, konja i magaraca, to ima značajan negativni utjecaj na vegetaciju oko samog lokaliteta.
- *Preletavanje aviona preko lokaliteta* – preletavanja aviona i helikoptera preko Petre ne samo da negativno utječu na geološku stabilnost lokaliteta zbog vibracija koje uzrokuje već i zbog buke koja umanjuje zadovoljstvo posjetitelja.

- *Kapacitet nosivosti* – broj posjetitelja Petre raste iz godine u godinu što je rezultiralo potrebom da se definira kapacitet nosivosti koji lokalitet može izdržati. Tako je UNESCO definirao da maksimalni dnevni broj posjetitelja Petre ne smije prijeći brojku od 1.500 posjetitelja. Međutim, od strane turističke zajednice Jordana poduzimaju se promotivne kampanje kako bi se privuklo što više turista u Petru, bez da se vodi računa o kapacitetu nosivosti lokaliteta. Tako je 2010. godine dnevni broj posjetitelja narastao na 5.145 posjetitelja, tijekom visoke sezone.
- *Kampanja "Novih sedam svjetskih čuda"* - promotivne aktivnosti poduzete na lokalitetu nisu bile u skladu s održivim razvojem. Naime, nije uzeto u obzir da će na događaju biti velik broj posjetitelja u tom trenutku koji će uzrokovati smanjenje doživljaja i prijetnju za sam lokalitet. Također, veliki problem predstavljala je i činjenica da su se posjetitelji penjali po pješćanim stupovima bez razmišljanja o negativnim utjecajima na njih te na mogućnost uništenja istih.
- *Špilje* – brojne špilje na lokalitetu se upotrebljavaju kao skloništa za životinje pri čemu se drvo i kamenje upotrebljava za zatvaranje ulaza. Ovakva uporaba špilja uzrokuje njihovu eroziju i uništavanje. Također te se špilje upotrebljavaju i kao skladišta za generatore i namještaj okolnih restorana i trgovina čime se one također uništavaju.
- *Upravljanje lokalitetom* – problemi poput neregularnih komercijalnih aktivnosti, prevelikog broj posjetitelja i nedostatka informacija rezultat su neadekvatnog upravljanja lokalitetom. Kako bi se to poboljšalo donešeno je nekoliko planova za upravljanje lokalitetom koji, međutim još uvijek nisu u provedbi.
- *Neadekvatno prometno kretanje* – značajna količina prometa oko lokaliteta ima negativne efekte ne samo na arheološko nalazište već i na floru i faunu koja okružuje lokalitet te na zadovoljstvo posjetitelja.²¹

Navedene su samo najbitnije prijetnje za očuvanje arheološkog lokaliteta Petre. Kako bi se nadalje zaštitio lokalitet koji ima velik povijesni značaj, dato je nekoliko preporuka za implementaciju načela održivog turizma. To su:

²¹ Stranice organizacije Petra National Trust. Dostupno na <http://www.pnt.jo/UI/ShowContent.aspx?ContentId=189>

1. Ograničavanje dozvoljenog preleta zrakoplova preko lokaliteta na letove koji se odnose na znanstvena istraživanja i u svrhu njegova očuvanja.
2. Podizanje svijesnosti o značaju arheološkog nalazišta Petre te razvoj programa koji potiču studente da sudjeluju u planovima i programima očuvanja.
3. Stvaranje razvojnih planova za kontrolu i ograničavanje prometnog opterećenja u okolici lokaliteta.
4. Razvoj studije nosivog kapaciteta te ograničavanje prevelikog broja posjetitelja s ciljem zaštite lokaliteta.
5. Razvoj studije o alternativnim oblicima korištenja energije, poput solarne energije, kako bi se smanjile negativne emisije unutar lokaliteta.
6. Spriječavanje uporaba špilja unutar lokaliteta za spremišta izgradnjom adekvatnih prostora za spremišta.
7. Razvoj nacionalne strategije za očuvanje i upravljanje arheološkim lokalitetima u Jordanu.

Kako je već navedeno, donijeto je nekoliko razvojnih planova vezano za održivi turizam u Petri, međutim oni još nisu provedeni. To su:

1. *“Master plan za zaštitu i uporabu Nacionalnog parka Petra”* – ovaj je plan donešen 1968. godine s ciljem osnivanja Nacionalnog parka u Petri. Plan se fokusirao na razvoj turizma, zaštitu i očuvanje, rješavanje socijalnih i administrativnih pitanja. Jedna od glavnih preporuka plana bila je obnova Nabatejskih sustava odvodnje kako bi se spriječile poplave. Također, ovim je planom dat prijedlog da se plemena koja žive unutar prostora Petre presele na vanjska područja kako bi se smanjio negativni utjecaj koji ratarstvo i stočarstvo imaju na arheološki lokalitet.
2. *UNESCO-v “Plan upravljanja Nacionalnim parkom Petra”* - ovaj je plan sastavljen 1994. godine te se fokusirao na definiranje različitih prijetnji za lokalitet i davanje preporuka za njihovo rješavanje. Odnosio se na zoniranje, arheološko očuvanje te očuvanje bioraznolikosti, održivi ruralni razvitak, komunikaciju s lokalnom zajednicom, istraživanje i nadgledanje razvoja, infrastrukturu parka, i slično.

3. *US/ICOMOS "Plan analize upravljanja i preporuke za lokalitet svjetskog naslijeđa Petru"* - odnosio se na održavanje upravljačkih vrijednosti povezanih sa razvojem infrastrukture u Petri.²²

Najveći problem za održivi razvoj turizma u Petri je činjenica da lokalno stanovništvo nije uključeno u njegov razvoj zbog toga što rast turizma u nijednoj regiji ne može biti uspješan bez potpore lokalne zajednice.

4.4. HOUTMAN ABROLHOS, AUSTRALIJA

Houtman Abrolhos, često nazivan Abrolhos otoci, je lanac od 122 otoka i njemu pripadajućeg koraljnog grebena koji se nalazi u Indijskom oceanu na zapadnoj obali Australije. To je najjužniji koraljni greben u Indijskom oceanu i jedan od najširih grebenskih sustava u svijetu. Također, radi se o jednom od najvećih i najvažnijih uzgajališta za morske ptice. Ovo je mjesto poznato i kao mjesto mnogih brodoloma, od kojih su najpoznatiji nizozemski brodovi Batavia, koji je uništen 1629. godine, i Zeewijk, uništen 1727. godine.

Prema povijesnim zapisima, ovaj je otok dobio ime po Fredericku de Houtmanu, kapetanu nizozemskog broda za kojega se smatra da je otkrio ovu skupinu otoka 1619. godine.

Otoci Houtman Abrolhos su podijeljeni u tri grupe. Prvu grupu čine takozvani Sjeverni otoci ili Wallabi, drugu grupu čine otoci Uskršnje grupe, a treću grupu čine Južni otoci ili Pelsaert otoci koji su odvojeni od prve dvije grupe Srednjim i Zeewijk morskim kanalom.

Veoma je malo podataka o počecima turizma na otočju Houtman Abrolhos, međutim zna se da je započeo 1900-tih godina.

Danas je ograničen pristup otočju zbog njegove udaljenosti od Australije kao i zbog nedostatka sadržaja za turiste. Turisti mogu boraviti kod ribara koji imaju smještajne objekte na otočju ili mogu ostati na brodovima i jahtama. Također, kampiranje na otocima je zabranjeno. Trenutno se provode studije kako bi se utvrdilo da li bi trebalo dozvoliti daljnji razvoj turizma na otočju.

Strategija planiranja za otoke Houtman Abrolhos (The Abrolhos Islands Planning Strategy AICC/AITF 1989) sadržavala je nekoliko preporuka za turizam. Preporučala je da se razvoj

²² Hussein Mustafa, M., Abu Tayeh, S., (2011.) The Impacts of Tourism Development on the Archaeological Site of Petra and Local Communities in Surrounding Villages, Asian Social Science Vol. 7, No. 8, str. 91

turizma ne odvija na otočju već u obližnjim gradovima, zatim da bude izdvojen stalni vez za rekreativne korisnike u svakoj otočnoj skupini te da se omogući prijevoz čarter plovilima za posjete otocima. Također, ova je strategija identificirala priliku da se omogući dolazak do otoka pomoću malih zrakoplova i helikoptera, u kombinaciji s dolascima brodom.²³

Najnoviji dokument koji se bavi problematikom turizma na otočju je Završno izvješće o turizmu²⁴ na Houtman Abrolhos otočju Stranke za turistički rad Abrolhos otočja iz 1995. godine (Abrolhos Islands Tourism Working Party's Final Report on Tourism at the Abrolhos Islands) u kojem je dan pregled postojećih te su dani prijedlozi za daljnji razvoj rekreacijske uporabe otočja. Turističko izvješće pretpostavlja kako će velika kretanja na otocima biti ekološki štetna te da vjerojatno neće biti ekološki održiva. Međutim, utvrđeno je kako postoje brojne mogućnosti za razvoj turizma temeljenog na prirodi, pod uvjetom da se uzme u obzir očuvanje prirode. Izvješće je omogućilo stvaranje širokog okvira za razvoj i upravljanje turizmom na otočju. Dane su dvadeset i četiri preporuke te je stavljen naglasak na potrebu za daljnim istraživanjima kako bi se osiguralo da se smjernice za upravljanje turizmom i okolišem implementiraju prije nego što se poduzmu koraci za daljnji razvoj.

Jedna od prvih aktivnosti Odbora za savjetovanje pri upravljanju otočja Abrolhos (Abrolhos Islands Management Advisory Committee, AIMAC) bila je da revidira prethodno navedeno izvješće. Većina postavki izvješća je prihvaćena, međutim, Odbor je ipak odlučio dati nekoliko preporuka za razvoj turizma. To su:

- potreba da se osigura razvoj koji je u skladu s očuvanjem područja,
- potreba za jednakošću,
- potreba da se uspostavi suradnja između lokalnih ribara i turističkih djelatnika,
- potreba za daljnjim ispitivanjem mogućnosti korištenja nekog od naseljenih otoka za razvoj turizma,
- mogućnost korištenja otoka sjeverni Wallabi za razvoj kopnenog turizma,
- potreba za praćenjem turističkih dolazaka i noćenja,
- potreba za time da Vlada nadoknadi troškove administriranja turizma uz zadržavanje javnog pristupa otočju,

²³ Sustainable tourism plan for the Houtman Abrolhos Islands, Fisheries Management Paper No. 146, February 2001., str. 10

²⁴ IBID, str. 11

- potreba za planiranjem razvoja infrastrukture.²⁵

Jedan od glavnih ograničenja u planiranju turizma na otočju Houtman Abrolhos je nedostatak informacija o broju ljudi koji zapravo posjećuju otoke u sadašnjosti i brojeva ljudi koji bi ih željeli posjetiti. Neslužbene informacije su nepouzdana, proturječne i vjerojatno pristrana stajališta o tome da bi se turizam trebao dogoditi.

Jedno od najvećih pitanja jesu dolasci prijatelja ribara na otočju koji ih posjećuju tijekom sezone lova na jastoge. Turistički djelatnici smatraju da je to de facto turizam, dok ribari tvrde da ako prijatelj posjećuje nekoga na kopnu to se ne može smatrati turizmom. Također, malo je podataka i o jahtama koje posjećuju otočje.

Glavni cilj plana upravljanja otočjem je upravljanje ekološki održivim turizmom temeljenim na uporabi prirodnih resursa u skladu sa zaštitom prirodne i kulturne baštine otočja te koja pruža odgovarajući pristup području za zajednicu.

Strategije za upravljanje prirodnim turizmom na otočju su sljedeće:

1. Zaštita morskog i kopnenog okoliša otočja Houthman Abrolhos. Kao prvi korak, to će uključivati razvoj smjernica za pružanje pristupa za turiste koji će osigurati održavanje prirodnih i kulturnih vrijednosti. To će uključivati identifikaciju područja koja neće biti dostupna za uporabu posjetitelja. Ova područja će uključivati lokacije sa značajnim kolonijama ptica tijekom sezone parenja.
2. Poticanje razvoja ekološki osjetljivog turizma temeljenog na prirodi na otočju Houtman Abrolhos.
3. Poticanje razvoja održivih i odgovarajućih objekata za podršku i razvoj turizma temeljenog na prirodi.
4. Uključivanje lokalne zajednice u proces donošenja odluka za razvoj i upravljanje turizmom.

²⁵ Sustainable tourism plan for the Houtman Abrolhos Islands, Fisheries Management Paper No. 146, February 2001., str. 11

5. Spoznaja da će zbog krhke prirode otočnog sustava biti potrebno definirati gornju granicu broja posjetitelja koji koriste prostor.²⁶

Kako bi se uspostavilo upravljanje turizmom na otočju Houtman Abrolhos koje će biti u skladu s postavkama održivog razvoja potrebno je osigurati nekoliko uvjeta. To su:

- *Naknade za posjetitelje* – uvest će se plaćanje naknade za posjetitelje kako bi se potpomognulo plaćanje troškova za upravljanje otočjem i osiguranje sadržaja za posjetitelje. Naknada će se primjenjivati na ribare koji ribare u zoni najveće zaštite, privatne brodove, turiste te ostale posjetitelje koji ne posjećuju otok zbog poslovanja Vlade.
- *Dozvola za posjetu* – ukoliko bi željeli posjetiti otočje, turisti će trebati dozvolu od Ministra ribarstva. Dozvola će biti dodjeljena za početno razdoblje od sedam godina s mogućnošću obnavljanja dva puta po sedam godina.
- *Područja u kojima su dozvoljene aktivnosti* – biti će određena područja od posebne zaštite u kojima će pristup biti ograničen. Na primjer, ribarenje će biti zabranjeno u područjima promatranja koraljnih grebena, te će se moći zabraniti posjeta određenim dijelovima otočja tijekom sezone parenja ptica.
- *Primjenjiva pravila* – kako je već navedeno, izdavati će se dozvole za posjetu. Kada se jednom plati, iznos dozvole neće se moći refundirati. Također, moguće će biti prenijeti tu dozvolu na nekoga samo uz pisanu dozvolu Ministra ribarstva te će se taj transfer naplaćivati.
- *Program nadzora* – bit će potrebna nezavisna praćenja stanja u okolišu zbog utjecaja koje bi mogli imati veći turistički projekti. Takav nadzor može biti potreban i za manje projekte ukoliko postoji zabrinutost da bi oni mogli negativno djelovati na okoliš. Program praćenja će biti prilagođen za određenu aktivnost, te uključuje tri aspekta:
 - Fizički okoliš,
 - Biološki okoliš, te

²⁶ Sustainable tourism plan for the Houtman Abrolhos Islands, Fisheries Management Paper No. 146, February 2001., str. 22

- Socio-ekonomske faktore.
- *Razgradnja* – ukoliko se uspostave trajni objekti na obali otočja, moraju biti omogućeni uvjeti za njihovo uklanjanje jednom kada se projekt završi. To je odgovornost predlagatelja projekta. On također, mora naznačiti očekivane troškove uklanjanja tog objekta.²⁷

Svi navedeni uvjeti definirani su s ciljem zaštite osjetljivog prirodnog okoliša otočja Houtman Abrolhos.

²⁷ Sustainable tourism plan for the Houtman Abrolhos Islands, Fisheries Management Paper No. 146, February 2001., str. 39 – 42

5. OBILJEŽJA HRVATSKOG TURIZMA

Hrvatska ima potencijalne mogućnosti da se priključi krugu turistički razvijenijih zemalja, ali u svrhu postizanja tog cilja mora oblikovati primjerenu razvojnu i turističku politiku.

Za razvoj turizma imamo dovoljno mogućnosti i prilika, koje mogu korisno utjecati na cjelokupan ekonomski i socijalni razvoj. Hrvatska ima neprocjenjivo bogatstvo prirodnih ljepota, koje bi trebalo pravilno iskoristiti te ih predstaviti kao kvalitetne proizvode pomoću znanja i kreativnosti te sa stimuliranjem gospodarstva.

Hrvatska je tradicionalno turistički orijentirana zemlja. Rast turističkog prometa posljednjih godina potvrđuje da je Hrvatska na putu da turizam postane aktivni generator razvoja gospodarstva. Kako bi se povećale ekonomske koristi od turizma, neophodno je usvojiti i implementirati strategiju razvoja turizma usmjerenu na održivi razvoj orijentacijom na one oblike turizma koji će stvarati koristi svim sudionicima.

Posljednjih godina na tržištu raste potražnja turista za specifičnim vrstama turizma. Povijesna baština, predivna priroda i ugodna klima okvir su koji će, uz razvoj visokokvalitetnog smještaja, bogate ponude sadržaja i zabave te vrhunske usluge, omogućiti Hrvatskoj da bude privlačna za suvremene turiste.

Čitavo područje Hrvatske posjeduje iznimno raznolik i očuvan prirodni i kulturni turistički potencijal, što je dragocjena ostavština koju se mora očuvati i zaštititi, kako bi u dugom roku pridonosila razvoju turizma. Turizam mora postati jedan od osnovnih pokretača razvoja i u područjima u kojima je do sada bio marginaliziran.

Turizam u Hrvatskoj je prihvatnog tipa, što znači da uključuje turiste nerezidente koji borave u promatranjoj zemlji.

Hrvatska ima dugu turističku tradiciju koja je bila prekinuta domovinskim ratom od 1991. do 1995. godine. Repozicioniranje Hrvatske na svjetskom turističkom tržištu bilo je otežano zbog:

- šteta uzrokovanih ratom,
- osiromašavanja ponude,
- tranzicije, i

- konkurencije na međunarodnoj razini.

Kako bi Hrvatska postala potpuno konkurentna na svjetskom tržištu, potrebno je:

- uskladiti razvoj turizma sa potrebama okoliša i lokalne zajednice,
- modernizirati turističku ponudu,
- uskladiti domaću turističku industriju sa potrebama međunarodnog tržišta, te
- uskladiti hrvatsku zakonodavnu regulativu s međunarodnim pravom.

Najvažniji turistički potencijal Hrvatske je Jadransko more. Jedinstvene karakteristike mora (kristalna bistrina i čistoća) i obale uz vrlo ugodnu klimu, već su odavno prepoznate i korištene kao glavna komparativna prednost hrvatskog turizma. Izrazito razvedena obala sa otočkim arhipelagom jedinstvenim na Mediteranu, s nizom slikovitih mjesta bogate kulturno-povijesne baštine nudi idealne preduvjete za kupališni turizam (sun & sea), ali isto tako za ekskluzivniji nautički turizam te za ulazak u tržišne niše na području sporta, kulture, doživljaja, i slično.

Neke kulturne znamenitosti koje imaju međunarodno priznanje, tek su djelomično iskorištene kao jedinstvene prodajne vrijednosti, kao npr. stari grad u Dubrovniku, Arena u Puli, Dioklecijanova palača u Splitu, te Eufrazijeva bazilika u Poreču. Oni hrvatskoj turističkoj ponudi daju identitet po kojem se razlikuje od ostalih Sredozemnih konkurenata. Također moguće je navesti brojne druge znamenitosti i manifestacije koje mogu etablirati položaj Hrvatske na međunarodnom turističkom tržištu poput dvoraca Trakošćan i Veliki Tabor, Medvednice, nacionalnih parkova, Motovun film festivala, manifestacije Grisias u Rovinju i slično.

5.1. ODABRANA OBILJEŽJA HRVATSKOG TURIZMA

U tablicama koje slijede prikazana su obilježja hrvatskog turizma.

TABLICA 6. Dolasci i noćenja turista u razdoblju od 2006. do 2010. godine

	Dolasci turista (u tisućama)			Noćenja turista (u tisućama)		
	<i>domaći</i>	<i>strani</i>	<i>ukupno</i>	<i>domaći</i>	<i>strani</i>	<i>ukupno</i>
2006.	1.726	8.659	10.385	5.985	47.022	53.007
2007.	1.856	9.306	11.162	6.431	49.574	56.005
2008.	1.846	9.415	11.261	6.478	50.625	57.103
2009.	1.600	9.335	10.935	5.799	50.501	56.300
2010.	1.493	9.111	10.604	5.424	50.992	56.416

IZVOR: Državni zavod za statistiku, publikacija Hrvatska u brojkama 2011., str. 26.

Iz tablice se može iščitati kako je sveukupno najviše dolazaka turista bilo 2006. godine, dok je u noćenjima najviše turista bilo 2008. godine. Međutim, najviše noćenja stranih turista bilo je 2010. godine, dok je najveći porast domaćih turista zabilježen 2009. godine. Što se dolazaka tiče, najviše dolazaka domaćih turista zabilježeno je 2007. godine, dok je kod stranih turista najveći broj dolazaka bio 2008. godine.

TABLICA 7. Dolasci i noćenja turista po regijama i županijama u 2010. i 2011. godine

	2010.		2011.	
	<i>Dolasci</i>	<i>Noćenja</i>	<i>Dolasci</i>	<i>Noćenja</i>
Sjeverozapadna Hrvatska	844.369	1.511.408	914.888	1.625.477
Zagrebačka županija	34.569	62.198	34.367	66.502
Krapinsko-zagorska županija	54.781	145.411	60.121	153.046
Varaždinska županija	38.518	116.601	38.555	118.597
Koprivničko-križevačka županija	12.093	20.075	13.531	25.351
Međimurska županija	38.302	81.526	37.369	78.856
Grad Zagreb	666.106	1.085.597	730.945	1.183.125
Panonska Hrvatska	350.770	706.153	362.165	713.033
Bjelovarsko-bilogorska županija	11.590	23.981	13.887	30.468
Virovitičko-posavska županija	12.991	34.323	13.625	32.917
Požeško-slavonska	9.014	18.786	9.729	23.627

županija				
Brodsko-posavska županija	18.099	31.951	18.526	33.127
Osječko-baranjska županija	71.749	159.261	77.697	173.892
Vukovarsko-srijemska županija	36.582	68.383	36.682	62.394
Karlovačka županija	163.754	282.083	165.450	269.291
Sisačko-moslavačka županija	26.992	87.385	26.569	87.317
Jadranska Hrvatska	9.408.977	54.198.818	10.178.624	58.015.765
Primorsko-goranska županija	2.151.118	10.938.291	2.360.214	11.741.692
Ličko-senjska županija	403.960	1.628.941	425.675	1.687.107
Zadarska županija	971.092	6.223.824	1.022.464	6.481.067
Šibensko-kninska županija	634.614	3.783.823	650.059	3.975.122
Splitsko-dalmatinska županija	1.637.656	9.364.032	1.777.700	10.250.215
Istarska županija	2.627.918	17.731.881	2.895.686	19.095.401
Dubrovačko-neretvanska županija	982.619	4.538.026	1.046.826	4.775.161
Ukupno Hrvatska	10.604.116	56.416.370	11.455.677	60.354.275

IZVOR: Državni zavod za statistiku, publikacija Turizam u 2011., str. 62

Najviše dolazaka, što je i za očekivati, ima Jadranska Hrvatska sa preko 10 milijuna dolazaka i preko 58 milijuna noćenja. Slijedi Sjeverozapadna Hrvatska sa oko 910 tisuća dolazaka i oko 1.6 milijuna noćenja te Panonska Hrvatska sa svega 730 tisuća dolazaka i oko 1.2 milijuna noćenja. Najviše dolazaka i noćenja bilježi Istarska županija sa 2.9 milijuna dolazaka i gotovo 20 milijuna noćenja. Pad noćenja u 2011. godini zabilježen je u Međimurskoj županiji, Virovitičko-posavskoj županiji, Vukovarsko-srijemskoj županiji, Karlovačkoj županiji, te u znatno manjem obujmu u Sisčko-moslavačkoj županiji, dok su u svim drugim županijama i Gradu Zagrebu zabilježeni porasti i dolazaka i noćenja.

TABLICA 8. Potražnja prema emitivnim zemljama, usporedba 2011. i 2012. godine

	Noćenja u tisućama		Prosječna duljina boravka	
	2011.	2012.	2011.	2012.
Italija	78	77	1,9	1,9
Njemačka	71	96	3,4	3,5
Slovenija	69	64	2,5	2,4
Austrija	57	82	2,5	2,5
BiH	40	45	2,6	2,9
Srbija	21	19	2,3	2,3
Velika Britanija	19	27	2,7	3,1
SAD	17	17	2,1	2,3
Francuska	14	18	2,3	2,4
Japan	13	20	1,3	1,3
Ostali strani	143	171	2,3	2,4
Ukupno strani	541	636	2,4	2,4
Domaći	495	519	2,3	2,5
Sveukupno	1.036	1.155	2,5	2,5

IZVOR: Izrada autorice prema podacima Instituta za turizam, iz publikacije Hrvatski turizam u brojkama, izdanje 2011. i 2012. godine

Godine 2011. najviše je bilo noćenja gostiju iz Italije, 78.000 noćenja, zatim slijedi Njemačka sa 71.000 noćenja te Slovenija sa 69.000 noćenja. Godine 2012. najviše je bilo Nijemaca, čak 96.000, zatim slijede Talijani sa 77.000 te Slovenci sa 64.000. Također, u 2012. godini došlo je do porasta noćenja Britanaca sa 19.000 u 2011. na 27.000 u 2012. godini, te Japanaca sa 13.000 na 20.000 noćenja.

TABLICA 9. Struktura noćenja stranih turista, kolovoz 2012. godine

	Struktura noćenja stranih turista u % za kolovoz 2012. Godine
Njemačka	25,2
Italija	12,7
Slovenija	9,8
Češka	7,7
Austrija	7,5
Poljska	6,8
Slovačka	4,9

IZVOR: Državni zavod za statistiku. Dostupno na <http://www.dzs.hr/>

U kolovozu 2012. godine najviše je gostiju bilo iz Njemačke, zatim slijede Italija te Slovenija. Ovakav poredak noćenja po zemljama je već nekoliko godina za redom gotovo jednak.

TABLICA 10. Struktura smještajnih jedinica u Hrvatskoj, od 2008. do 2011. godine

	Broj poslovnih jedinica			
	<i>2008.</i>	<i>2009.</i>	<i>2010.</i>	<i>2011.</i>
Hoteli i aparthoteli	587	600	616	636
Turistička naselja	58	48	49	46
Turistički apartmani	67	44	46	48
Kampovi i kampirališta	232	231	236	243
Sobe za iznajmljivanje	220	263	274	287
Hosteli	38	43	50	56
Ostali objekti	783	861	846	873
Ukupno objekti	1.985	2.090	2.117	2.169
Broj kućanstava koja se bave iznajmljivanjem soba, apartmana i kuća za odmor	58.888	59.238	57.598	61.45

IZVOR: Ministarstvo turizma, prema podacima Državnog zavoda za statistiku. Dostupno na <http://www.mint.hr>

Najviše su, u prosjeku 2,5% godišnje, rasli hoteli. Slijede kućanstva s prosječnim rastom od 1,8%.. Smještajni kapaciteti kampova rasli su po stopi 0,7%. Turistička naselja konstantno bilježe pad smještajnih kapaciteta, pa se, u posljednje četiri godine, njihov broj smanjio u prosjeku za 11,8%.

TABLICA 11. BDP i prihodi od turizma 2008. u usporedbi sa 2007. godinom

Razdoblje	BDP u mil€ (u tekućim cijenama)		Index 2008./2007.	Turizam (prihodi od putovanja) u mil€		Indeks 2008./2007.	Udjel turizma u ukupnom BDP-u u %	
	2007.	2008.		2007.	2008.		2007.	2008.
I-III	8.523	9.537	111,90	262,4	307,8	117,30	3,08	3,23
IV-VI	9.329	10.385	111,32	1.629,6	1.886,6	115,77	17,47	18,17
I-VI	17.852	19.922	111,60	1.893,0	2.194,4	115,98	10,60	11,01
VII-IX	10.333	11.481	111,11	4.316,5	4.612,5	106,86	41,77	40,18
I-IX	28.185	31.403	111,42	6.208,5	6.806,9	109,64	22,03	21,68

IZVOR: Prilagođeno na temelju podataka Državnog zavoda za statistiku

Iz tablice se može iščitati kako je BDP u tekućim cijenama bio najveći u trećem tromjesečju što je za očekivati zbog sezonalnosti hrvatskog turizma. U 2008. godini zabilježen je porast od 11,1% u odnosu na 2007. godinu. U istom razdoblju prihodi od turizma su porasli za gotovo 7%, sa 4.3 milijarde eura na 4.6 milijarde. U prvih devet mjeseci BDP u tekućim cijenama je iznosio 31,4 milijarde, što predstavlja porast od 11,4%. Prihodi od turizma za prvih devet mjeseci iznosili su 6,8 milijardi eura, te to predstavlja rast od 9,6%. Udjel turizma u ukupnom BDP-u za prvih devet mjeseci iznosio je 22%.

5.2. STRATEGIJA RAZVOJA HRVATSKOG TURIZMA DO 2010.GODINE

Cilj ove strategije je stvoriti okvir za razvoj kvalitetne turističke ponude i konkurentnosti hrvatskog turističkog tržišta. Održivim razvojem turizma ispunjava se preduvjet za ravnotežu u kratkom i dugom roku, te stvara vrijednost za sve sudionike tržišta. Za postizanje postavljenih ciljeva, akteri na svim razinama, od lokalne do nacionalne, moraju postupati u skladu sa principima održivog razvoja.

Za ispunjenje tog cilja i postizanje dugoročne održivosti razvoja turizma, neophodno je:

- razumjeti, prepoznati i zadovoljiti potrebe turista, jer ukoliko se ne ispune njihova očekivanja, negativne implikacije osobnog doživljaja podijelit će sa svima iz svog okruženja, što uvelike šteti imidžu destinacije;

- osigurati preduvjete za profitabilno poslovanje subjekata na tržištu, jer stvaranjem pozitivne poslovne klime osigurava se uvjet za dolazak novih investitora i razvoj turizma u budućnosti;
- investirati u obrazovanje i trening zaposlenih u turizmu na svim razinama, zbog izrazitog osobnog kontakta sa gostima, te potrebe za educiranim menadžmentom;
- inzistirati na zaštiti i obnovi prirodnog bogatstva, kao primarnog resursa hrvatskog turizma;
- poštovati kulturne vrijednosti i različitosti lokaliteta i rezidenata odnosno destinacija i njihovih stanovnika koji direktno imaju koristi od razvoja turizma. Njihov odnos prema turizmu i turistima vitalan je za dojam koji zemlja ostavlja, utječe na zadovoljstvo gosta te na ukupnu razinu koristi od turizma;
- osigurati kontinuiranu aktivnu ulogu države koja kroz razvoj infrastrukture, korigiranje zakonske regulative itd., zbog toga što to uvelike utječe na turistički potencijal države, a dugoročno ima velike koristi od njegovog razvoja.²⁸

Strateški ciljevi hrvatskog turizma do 2010. godine jesu:

1. Uređenje vlasničkih odnosa i okončanje procesa privatizacije hotela.
2. Konkurentnost Hrvatske na međunarodnom tržištu kapitala.
3. Donošenje prostornog plana razvoja hrvatskog turizma u svrhu očuvanja atraktivnih prirodnih resursa – pokretača razvoja i poticanja održivog razvoja turizma.
4. Trajna zaštita, implementacija i poštivanje visokih ekoloških standarda te dugoročno održiva valorizacija turističkih potencijala.
5. Edukacija managementa i svih zaposlenih u turizmu.
6. Izgradnja prometne infrastrukture i optimalna organizacija prometa u službi turizma te podizanje kvalitete pratećih sadržaja na prometnim pravcima i terminalima.
7. Razvoj cjelovite ponude turističke destinacije.

²⁸ Strategija razvoja hrvatskog turizma, Ministarstvo turizma, Finalna verzija, 18. rujna 2003.

8. Podizanje razine kvalitete svih smještajnih kapaciteta, osnovnih i komplementarnih, i prilagođavanje kriterija kvalitete međunarodnim standardima.
9. Ulazak poznatih međunarodnih hotelskih «brandova» na hrvatsko tržište.
10. Efikasnija distribucija i korištenje suvremenih trendova komunikacije i marketinga.²⁹

Strategija razvoja turizma pretpostavlja kako je prostorno planiranje jedan od najbitnijih preduvjeta za razvoj turizma upravo zbog činjenice da je prostor glavni preduvjet dolaska turista u destinaciju. Također, adekvatno planiranje prostora je preduvjet za kvalitetnu izgradnju infrastrukture. Prostorni planovi su jedan od temeljnih dokumenata razvoja turizma jer usmjeravaju i određuju planiranje svih gospodarskih grana i djelatnosti koje aktivno sudjeluju u formiranju turističke ponude.

Glavni zadatak prostornog planiranja je uspostavljanje ravnoteže između smještaja, prometa, komunikacija i ostalih usluga, a da se pritom zaštite atraktivni resursi na kojima se turistički razvoj temelji. Kroz učinkovito upravljanje prostornim razvojem mora se povećati vrijednost i kvaliteta okoliša, racionalno koristiti prostor za izgradnju te razviti sistem zaštite ukupne biološke raznolikosti.³⁰

Osim toga, jedan od značajnih čimbenika važnih za turizam jesu prirodni resursi jer su oni glavni motivacijski čimbenik za dolazak i boravak turista u Hrvatskoj.

Ekološki aspekt turizma temelji se na očuvanju prirodnih resursa te edukaciji svih sudionika o aspektima, važnosti i primjeni ekoloških načela u turizmu. Takav koncept razvoja turizma teži optimalnom ekonomskom efektu, uz minimalno degradiranje životne sredine.³¹

²⁹ Strategija razvoja hrvatskog turizma, Ministarstvo turizma, Finalna verzija, 18. rujna 2003.

³⁰ IBID

³¹ IBID

6. IZAZOVI IMPLEMENTACIJE ODRŽIVOG TURIZMA ZA HRVATSKU

Turizam u Hrvatskoj predstavlja jednu od najznačajnijih gospodarskih grana. Hrvatska ima značajan turistički potencijal, očuvan prirodni okoliš te bogatu kulturno povijesnu baštinu.

Razvoj turizma u Hrvatskoj dugo se bazirao na tzv. "sunce i more" turizmu, međutim u posljednjih nekoliko desetljeća došlo je do razvoja drugih oblika turizma poput kamping turizma, nautičkog turizma, kulturnog turizma i slično. Danas dolazi do brojnih promjena u strukturi turističke potražnje te u preferencijama turista i to ponajprije zbog svjetskih demografskih promjena, odnosno starenja populacije u najemtivnijim zemljama Europe, Amerike i Azije. Osim toga, dolazi do porasta svijesti o zdravom životu kao i razvoja potrebe za očuvanjem, isticanjem i upoznavanjem lokalnih tradicionalnih načina življenja i vrijednosti kao protuteže sve većoj svjetskoj globalizacijskoj uniformnosti. Održivost postaje značajan čimbenik i u tom smislu očuvanja lokalne kulture, ali također i očuvanja lokalnog okoliša turističkih destinacija.

U viziji hrvatskog turizma navedenoj u zadnjoj Strategiji razvoja turizma do 2010. godine stoji da: "Turizam značajno pridonosi gospodarskom rastu Republike Hrvatske i blagostanju njenih građana, bazirajući se na održivom korištenju prirodnih i kulturno-povijesnih potencijala aktivno sudjelujući u njihovom očuvanju i razvoju, stvarajući okruženje privlačno za investitore."

Iz ove je vizije vidljivo kako se razvoj hrvatskog turizma priklanja održivom razvoju. Međutim, u praksi to često nije tako. Često dolazi do uništavanja prirodnih i kulturnih vrijednosti nekontroliranim i neadekvatnim nasipanjem obala, ispuštanjem nepročišćenih otpadnih voda u okoliš, pretjeranom izgradnjom koja prelazi nosive kapacitete određenih područja, i slično.

6.1. STRATEŠKI DOKUMENTI VEZANI ZA ODRŽIVI TURIZAM

Cilj Republike Hrvatske je ulazak u Europsku uniju, što joj je i omogućeno završetkom pretpripravnih pregovora.

Europska se unija u svojim strateškim dokumentima opredijelila za održivi razvoj, odnosno gospodarski razvoj temeljen na socijalnoj ravnopravnosti i visokim standardima zaštite

okoliša. EU zahtjeva integraciju održivog razvoja u sve europske i nacionalne prakse i politike na balansiran i međusobno podupirući način s ciljem postizanja ekonomskih, okolišnih i socijalnih ciljeva, te međusektorsku suradnju kako bi se svi dokumenti temeljili na održivom razvoju.

U veljači 2009. godine Hrvatski Sabor je usvojio Nacionalnu strategiju održivog razvoja. I prije donošenja ove Strategije Hrvatska se deklarirala kao zemlja predana održivom razvoju. Uoči Konferencije o zaštiti okoliša u Stockholmu 1972. donijela je *Rezoluciju* o zaštiti čovjekove sredine, procjena utjecaja na okoliš provodi se još od sredine 70-ih godina prošlog stoljeća, a uoči Svjetskog skupa o okolišu i razvoju u Rio de Janeiru, 1992. godine, Hrvatski Sabor izglasao je Deklaraciju o zaštiti okoliša kojom se Hrvatska "opredjeljuje za održivi gospodarski razvoj temeljen na održivoj poljoprivredi, šumarstvu, pomorstvu i turizmu te gospodarstvu i industriji zasnovanoj na ekološki dopustivim tehnologijama; energetske politici usmjerenoj na energetske učinkovitost i postupno uvođenje obnovljivih izvora te pravu javnosti na sudjelovanje u odlučivanju o aktivnostima koje će imati značajan utjecaj na okoliš."³²

Također, Hrvatski Sabor je donio Strategiju održivog razvitka Republike Hrvatske, koja je postala temeljni dokument u promišljanju dugoročne preobrazbe prema održivom razvitku naše zemlje.

6.1.1. NACIONALNA STRATEGIJA ZAŠTITE OKOLIŠA

Hrvatski sabor je na sjednici održanoj 25. siječnja 2002. godine donio Nacionalnu strategiju zaštite okoliša kao temeljni dokument kojim se nastoji shvatiti porast svijesti o potrebi zaštite okoliša te potreba da se isto pretvori u jasan i dugoročan koncept. Ove je strategija stupila na snagu 29. travnja 2002. godine te ja važeći dokument čije je područje djelatnosti okoliš i prirodna baština.

Ona polazi od nedvojbene potrebe da se stanje okoliša u Republici Hrvatskoj unaprijedi, te opredjeljenja da se to može ostvariti dogradnjom postojećeg sustava zaštite okoliša i pripravljanjem za krupne izazove koji su pred nama:

- Republiku Hrvatsku valja usmjeriti k održivom razvoju;

³² Matešić, M. (2009.), Principi održivog razvoja u strateškim dokumentima RH, Soc. ekol. Zagreb, Vol. 18; No. 3-4, str. 324.

- predvidivi je ulazak Republike Hrvatske u dugotrajan i zamršen proces europskih integracija;
- mora se uspostaviti cjelovit sustav praćenja i ocjene stanja okoliša;
- valja posebno zaštititi neke dijelove teritorija, a osobito Jadranskog mora;
- u Republici Hrvatskoj valja učiniti sve što je potrebno da se prilagodimo klimatskim promjenama i uvođenju novih tehnologija, i slično.

Koncept održivog razvoja mora postati dominantna odrednica strategije razvoja Republike Hrvatske. S njim se na budućnost zaštite okoliša gleda drugačije i u znatno širem kontekstu nego ranije. Republika Hrvatska želi nastojanjem da se usmjeri k održivom razvoju, ciljeve zaštite okoliša uskladiti s dugoročnim nacionalnim socijalnim i ekonomskim interesima. I obrnuto: želi ostvariti gospodarski i socijalni napredak, ali uz dugoročno očuvanje stanja okoliša. Polazeći od koncepta održivog razvoja ova se Strategija zalaže za uvođenje zaštite okoliša u sve druge strateške planove Republike Hrvatske i posljedično, integraciju zaštite okoliša u sve sektorske segmente cjelovite strategije Republike Hrvatske, a kasnije u cjelokupnu politiku, programe i sve razvojne planove, te projekte. To znači uvođenje okoliša kao jedne od dimenzija u sve velike teme ekonomskog i socijalnog razvoja koje su u 21. stoljeću pred nama: od gradnje prometne infrastrukture, restrukturiranja i privatizacije energetskog sektora, do drugačijeg oblikovanja turističkog proizvoda, prilagodbe poljoprivrede, očuvanja Jadranske obale, otoka i mora te politike zapošljavanja.³³

6.1.1.1. TIJELA I USTANOVE U ČIJEM SU DJELOKRUGU POSLOVI ZAŠTITE OKOLIŠA U REPUBLICI HRVATSKOJ

Učinkovito institucionalno ustrojavanje sustava zaštite okoliša na razini državne uprave te lokalne samouprave i uprave od iznimne važnosti za Republiku Hrvatsku.

Sustav zakonodavne vlasti – Sabor Republike Hrvatske

1. Odbor za prostorno uređenje i zaštitu okoliša,
2. Odbor za poljodjelstvo, selo i seljaštvo,
3. Odbor za pomorstvo, promet i veze,
4. Odbor za turizam.

³³ Nacionalna strategija zaštite okoliša, Zagreb, 25. siječnja 2002., Hrvatski sabor

Sustav izvršne vlasti – Vlada Republike Hrvatske – Tijela državne uprave

a) Ministarstva

1. Ministarstvo zaštite okoliša i prostornog uređenja,
2. Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva,
3. Ministarstvo pomorstva, prometa i veza,
4. Ministarstvo zdravstva,
5. Ministarstvo kulture,
6. Ministarstvo unutarnjih poslova
7. Ministarstvo gospodarstva (energetika, industrija, nuklearna sigurnost, i slično).

b) Državne upravne organizacije

1. Državna uprava za vode,
2. Državni hidrometeorološki zavod,
3. Državni hidrografski institut.

c) Županijski uredi

1. Uredi za prostorno uređenje, stambeno-komunalne poslove, graditeljstvo i zaštitu okoliša,
2. Gradske ispostave županijskih ureda.³⁴

Ministarstvo zaštite okoliša i prostornog uređenja u svojoj ovlasti ima poslove provedbe zakona, donošenje propisa za njihovu provedbu te druge upravne i stručne poslove koji se odnose na opću politiku zaštite okoliša u ostvarivanju uvjeta za održivi razvoj, te pokriva općenita pitanja zaštite zraka, tla, voda, mora te biljnog i životinjskog svijeta u ukupnosti njihova uzajamnog djelovanja.

Županijski i gradski uredi za prostorno uređenje, stambeno-komunalne poslove, graditeljstvo i zaštitu okoliša obavljaju poslove zaštite okoliša na području županije odnosno grada, provodeći obveze iz Zakona o zaštiti okoliša i Zakona o prostornom uređenju te inspekcijski nadzor.

³⁴ Nacionalna strategija zaštite okoliša, Zagreb, 25. siječnja 2002., Hrvatski sabor

6.1.1.2. CILJEVI I PRINCIPI STRATEGIJE

Za zemlju izrazite geografske i biološke raznolikosti, s postojećim prirodnim zalihama i potencijalom za proizvodnju hrane, opći je cilj zaštite detaljno pratiti stanje okoliša i upravljati pritiscima na okoliš na takav način i u onoj mjeri u kojoj se jamči dugoročna i cjelovita zaštita okoliša, uz gospodarski napredak i socijalni boljitak, kako bi se s vremenom postiglo uvjete za ostvarenje koncepta održivog razvoja. Dugoročno, mi moramo dograditi postojeći sustav zaštite okoliša i prilagoditi ga onima kakvi su u zemljama EU, ostvariti ravnopravnu suradnju svih aktera u zaštiti okoliša te potaknuti rast svijesti o važnosti okoliša te sveopćeg učešća u njegovom očuvanju da se sačuva i unaprijedi kakvoća voda, mora, zraka i tla u Republici Hrvatskoj, održi postojeća biološka raznolikost, zaštite prirodne zalihe te integritet područja posebnih značajki.

Globalni i opći dugoročni ciljevi zaštite okoliša jesu:

- održavati i poboljšavati sveukupnu kakvoću života,
- održavati trajan pristup prirodnim izvorima,
- izbjeći svaku trajnu štetu okolišu,
- smatrati da je održivom ide onaj razvoj koji zadovoljava sadašnje potrebe, a bez ugrožavanja budućih naraštaja i mogućnosti da zadovolje vlastite potrebe.

Dugoročni nacionalni ciljevi Strategije u zaštiti okoliša su:

- sačuvati i unaprijediti kakvoću voda, mora, zraka i tla u Republici Hrvatskoj,
- održati postojeću biološku raznolikost u Republici Hrvatskoj,
- sačuvati prirodne zalihe, a osobito integritet i značajke područja posebnih prirodnih vrijednosti (more, obala i otoci, planinski dio Republike Hrvatske itd.),

Kratkoročni ciljevi Nacionalne strategije jesu:

- nametnuti striktnu i učinkovitu provedbu svih postojećih propisa zaštite okoliša, ali i žurnu izmjenu svih onih koji su stručno manjkavi,
- integrirati zaštitu okoliša u sve sektore koji djeluju na okoliš ili žive od okoliša, na taj način da je zaštita okoliša sastavni dio svih politika, planova i programa,

- ostvariti sve pretpostavke za inicijalizaciju procesa i sam proces europskih integracija u području zaštite okoliša,
- oblikovati i pokrenuti sekvencijalno više akcijskih programa kojima se zaštita okoliša usmjerava k održivom razvoju, s time da se program bavi i drugim relevantnim problemima očuvanja okoliša (kakvoćom voda i mora te zraka, promjenom klime, upravljanjem otpadom itd.), te spostavom novih odnosa suodgovornosti između dionika, odnosno svih zainteresiranih za zaštitu okoliša,
- ostvariti potpunu harmonizaciju legislativnog korpusa u području zaštite okoliša s onim EU, i u cijelosti ga implementirati,
- dograditi postojeći sustav zaštite okoliša tako da bude sposoban obavljati sve funkcije koje će promjena legislative staviti pred njega, a osobito:
 - motrenje, analiza i procjena stanja okoliša te izvještavanje o stanju,
 - sustav kontrole čiji su ciljevi izbjegavanje i mijenjanje tehnologija te aktivnosti koje izazivaju štetu okolišu (npr. u prometu, morskom i slatkovodnom ribarstvu i sl.),
 - potpora "čistim" tehnologijama i promjeni usmjerenoj na korištenje obnovljivih izvora energije te smanjenju potrošnje energije,
 - brzi i koordinirani odgovor na nesreće čije posljedice prijete okolišu,
 - remidijacije i restoracije, tamo gdje je šteta već počinjena.

Strategija pretpostavlja sljedeća tri opća principa:

- zaštita okoliša ulazi u sva glavna politička područja. Ciljevi zaštite okoliša mogu se ostvariti samo tako da se zaštita okoliša integrira u područja (sektore, segmente) koji su povezani s nanošenjem štete okolišu,
- zaštita okoliša temeljena na preskriptivnom odnosu naredba odnosno kontrola mora se zamijeniti dijeljenom odgovornošću, jer se tek punom suradnjom svih dionikamože ostvariti dogovorene mjere, zaštita se okoliša usmjerava i provodi korištenjem posebnih instrumenata za zaštitu okoliša, ali se potiče i dobrovoljni pristup temeljen na svijesti o svakodnevnoj potrebi aktivne brige o okolišu.³⁵

³⁵ Nacionalna strategija zaštite okoliša, Zagreb, 25. siječnja 2002., Hrvatski sabor

TABLICA 12. SWOT analiza hrvatskog turizma

SNAGE	SLABOSTI
Jačanje sustava zaštite okoliša, osobito uvođenjem novih instrumenata za smanjenje pritiska na okoliš,	Visoka cijena približavanja i integracije za segment okoliša, s malim doprinosom EU. Prema postojećim evaluacijama može se ukupan iznos našeg integriranja u EU samo za područje zaštite okoliša procijeniti na oko 5,85 milijardi eura. To se čini za svako gospodarstvo, a osobito za ono u Republici Hrvatskoj, velikim teretom, posebno ako se odnosi na kratkoročno razdoblje (u slučaju ubrzanog scenarija približavanja EU),
Unaprjeđenje okruženja u kojem funkcionira sustav zaštite okoliša (otvaranje putova k potpunom informiranju o okolišu),	
Koncentracija regulatorne funkcije u segmentu zaštite okoliša unutar jednog tijela,	
Podizanje razine zaštite okoliša u odnosu na sadašnje stanje i očuvanje okoliša uz pozitivne promjene i otvaranje mogućnosti za rast i zapošljavanje u nekim sektorima (turizam, proizvodnja zdrave hrane, čistija proizvodnja),	Najveći bi dio troška pao na lokalnu zajednicu koja u sadašnjoj situaciji nema sredstava niti za osnovno funkcioniranje,
Ostvarenje prvog koraka na putu k održivom razvoju,	Temeljita promjena legislativnog okvira zaštite okoliša (prema EU zahtjevima) i njezino prilagođavanje postojećem ustavno-pravnom sustavu Republike Hrvatske kroz dugu parlamentarnu proceduru,
Ostvarenje važnog uvjeta za integraciju u EU,	Administrativne i organizacijsko-upravne promjene u ovlastima, Krupna proračunska restrukturiranja sa socijalnim posljedicama ili zamašni inozemni krediti.
Otvaranje mogućnosti zapošljavanja na poslovima zaštite okoliša.	
PRILIKE	PRIJETNJE
Postojeći ljudski potencijali i svijest o potrebi promjena,	Opće gospodarsko stanje u kojem je najveći problem nezaposlenost,
Postoji funkcionalan sustav zaštite okoliša (administracija, uprava, sistematizirano zakonodavstvo i operativa),	Okruženje u kojemu se nepoštivanje zakona i regulatornih ograničenja tolerira, Neefikasni sudbeni sustav; Zbog toga su instrumenti, definirani postojećim zakonima, nedjelotvorni,
Nizak je nivo inustrijske proizvodnje i emisija u okoliš,	

Minimalna aktivnost u "industrijskoj" poljoprivredi.	Ograničeni ljudski resursi potrebni za obavljanje izuzetno stručnog i opsežnog posla,
	Neuređene zemljišne knjige.

IZVOR: Izrada autorice na temelju podataka preuzetih iz Nacionalne strategije zaštite okoliša, Zagreb, 25. siječnja 2002., Hrvatski sabor

6.1.2. STRATEGIJA ODRŽIVOG RAZVITKA REPUBLIKE HRVATSKE

Temeljni dokument održivog razvoja u Hrvatskoj je *Strategija održivog razvitka RH* koju je u veljači 2009. godine izglasao Hrvatski Sabor. Strategija i njeno donošenje jedan su od uvjeta koje je u pretpristupnom procesu RH morala zadovoljiti kako bi stupila u punopravno članstvo EU. Hrvatska Strategija održivog razvitka gotovo je identična osnovnom tekstu Europske strategije uz neke izmjene i dopune.

Opća skupština Ujedinjenih naroda 2000. godine usvojila je Milenijsku deklaraciju (United Nations Millennium Declaration), politički dokument Ujedinjenih naroda za 21. stoljeće, koji utvrđuje ciljeve razvoja na područjima koja su od interesa za cjelokupnu međunarodnu zajednicu te aktivnosti koje trebaju pridonijeti njihovom ostvarivanju. Deklaracija daje potporu i načelu održivog razvitka koji postaje ključni element u osiguravanju održivosti okoliša, jednog od ukupno osam Milenijskih razvojnih ciljeva (Millennium Development Goals) za koje su se države članice Ujedinjenih naroda obvezale da će ih ostvariti do 2015. godine. Načelo održivog razvitka dobiva snažnu političku podršku na Svjetskom sastanku na vrhu o održivom razvitku (World Summit on Sustainable Development – WSSD) koji je 2002. godine održan u Johannesburgu. Na tom su sastanku države pozvane da donesu regionalne i nacionalne strategije za održivi razvitak te da započnu s njihovom provedbom. Dodatno, uključivanje načela održivog razvitka u nacionalne politike i planove jedan je od ciljeva Milenijske deklaracije kako bi se postigao milenijski cilj održivosti okoliša.

U Zakonu o zaštiti okoliša, koji je stupio na snagu u studenom 2007., Strategija održivog razvitka Republike Hrvatske zauzima ključno mjesto kao dokument koji dugoročno usmjerava gospodarski i socijalni razvitak te zaštitu okoliša prema održivom razvitku Republike Hrvatske. Zakon o zaštiti okoliša propisao je da se Strategijom utvrđuju smjernice dugoročnog djelovanja definiranjem ciljeva i utvrđivanjem mjera za njihovo ostvarivanje, uvažavajući postojeće stanje te preuzete međunarodne obveze. Strategija objedinjuje različite

razvojne politike nastojeći pronaći prikladna rješenja za sve tri sastavnice održivog razvitka: gospodarsku, socijalnu i okolišnu.

Strategija sadrži temeljna načela i mjerila za određivanje ciljeva i prioriteta u promišljanju dugoročne preobrazbe prema održivom razvitku Republike Hrvatske. Imajući u vidu ostvarenje održivog razvitka Republike Hrvatske, Strategija postavlja osnovne ciljeve i mjere održivog razvitka gospodarstva, održivoga socijalnog razvitka te zaštite okoliša i identificira ključne izazove u njihovu ostvarivanju. Analiza najvažnijih izazova daje opis sadašnjeg stanja kroz gospodarsku, socijalnu i okolišnu dimenziju i time pridonosi održivosti. U Strategiji su navedene i institucije uključene u njezinu provedbu i način provedbe, odgovornost za provedbu te način praćenja provedbe.

Usmjeravanje Republike Hrvatske prema održivom razvitku vodit će se sljedećim općim načelima:

- zaštitom ljudskog zdravlja;
- promicanjem i zaštitom temeljnih ljudskih prava;
- solidarnošću unutar generacija i među generacijama;
- ostvarivanjem otvorenog i demokratskog društva;
- uključivanjem građana;
- uključivanjem poslodavaca i socijalnih partnera;
- socijalnom odgovornošću poslodavaca;
- integracijom gospodarskih, socijalnih i okolišnih sastavnica u izradi svih politika (smjernica);
- obrazovanjem za održivi razvoj;
- usklađenošću politika svih razina uprave i lokalne samouprave;
- upotrebe najbolje moguće dostupne tehnologije;
- obnavljanja (npr. ponovnim korištenjem ili recikliranjem) prirodnih resursa;
- promicanjem održive proizvodnje i potrošnje;
- predostrožnošću i prevencijom;
- "onečišćivač plaća" za onečišćenja koja nanosi okolišu.³⁶

³⁶ Strategija održivog razvitka Republike Hrvatske, Hrvatski Sabor, Narodne novine br. 30, od 09. ožujka 2009., str. 4

Republika Hrvatska ostvarit će stabilnost u razvoju ako u okviru općih ciljeva uravnoteženim politikama:

- izgradi stabilno gospodarstvo;
- osigura energetska sigurnost;
- podigne i ujednači regionalnu razvijenost i ostvari dobru unutrašnju povezanost;
- osigura potpunu spolnu, etničku, vjersku i dobru ravnopravnost;
- izgradi kvalitetno javno zdravstvo;
- izgradi učinkovit sustav socijalne skrbi;
- omogući visoki prosjek obrazovanosti stanovništva;
- izgradi sustav posebnih mjera za socijalno ranjiv dio stanovništva;
- ostvari upravljanje te racionalno postupanje sa svim prirodnim resursima;
- ostvari dobro praćenje stanja okoliša učinkovitim sustavom kontrole emisija;
- učinkovito zaštititi dijelove prirode i sastavnice okoliša;
- prilagodi se klimatskim promjenama.³⁷

Hrvatsko gospodarstvo, koje ima stalni uzlazni trend razvitka, pod snažnim je utjecajem zbivanja na svjetskom tržištu koje kontinuirano kreiraju promjene bitnih ekonomskih odnosa. Također, niz godina postoje određeni problemi koji usporavaju ukupni gospodarski razvitak, to su ovisnost o uvoznjoj energiji, korupcija, sporo i neučinkovito pravosuđe, pad ukupnog broja stanovnika i prosječno starenje stanovništva, gospodarska neujednačenost regija, pritisci na neracionalno gospodarenje nacionalnim prostorom, i slično.

Istodobno, opća razina obrazovanosti radne snage, koju se mora zbog uporabe novih tehnologija i orijentacije na složenije proizvode unapređivati i inovirati, još uvijek omogućuje stvaranje bitno većeg BDP-a od sadašnjeg. Isto vrijedi i za postojeću infrastrukturu (promet, komunikacije, vodovodnu mrežu, itd.). Kada je riječ o prirodnim resursima, uz ljepote krajolika te geografsku i klimatsku raznovrsnost. Hrvatska ima i velike verificirane rezerve pitke vode, dostatne površine nezagađenoga poljoprivrednog zemljišta koje je moguće navodnjavati, raspolaže vlastitom rezervom energenata dovoljnom da se pokrije barem četvrtina njezinih potreba. Znatna površina Hrvatske još je uvijek pokrivena kvalitetnim šumama, a kakvoća mora omogućuje različite oblike marikulture.

³⁷ Strategija održivog razvitka Republike Hrvatske, Hrvatski Sabor, Narodne novine br. 30, od 09. ožujka 2009., str. 5

6.1.2.1. KLJUČNI IZAZOVI ODRŽIVOSTI RH VEZANI ZA ODRŽIVOST U TURIZMU

Polazeći od navedenoga te imajući na umu sve veće pritiske na okoliš, Strategija održivog razvitka Republike Hrvatske usmjerena je, uz poštivanje preuzetih međunarodnih obveza, na dugoročno djelovanje u osam ključnih područja:

1. stabilizaciju broja stanovnika RH,
2. zaštitu prirode i prirodnih dobra,
3. usmjeravanje na održivu proizvodnju i potrošnju,
4. ostvarivanje socijalne kohezije i pravde,
5. postizanje energetske neovisnosti i rasta efikasnosti korištenja energije,
6. jačanje javnog zdravstva,
7. povezivanje Hrvatske,
8. zaštitu Jadranskog mora i priobalja.

Na tim je područjima nužno preusmjeriti postojeće procese prema održivijem ponašanju. Riječ je o osam ključnih izazova održivog razvitka na kojima se temelje i strateški pravci razvitka Hrvatske.

6.1.3. ZAKON O ZAŠTITI OKOLIŠA

Zakon o zaštiti okoliša je zakonski akt donešen od strane Zastupničkog doma Sabora Republike Hrvatske, a proglašen od strane Predsjednika Republike Hrvatske. Njegovo glavno područje djelovanja je okoliš i prirodna baština. Ovaj je zakon stupio na snagu 19. studenog 1994. godine, a prestao je važiti 02. studenog 2007. godine.

Zakonom o zaštiti okoliša uređuje se zaštita okoliša, radi očuvanja okoliša, smanjivanja rizika za život i zdravlje ljudi, osiguravanja i poboljšavanja kakvoće življenja za dobrobit sadašnjih i budućih generacija.

Zaštitom okoliša osigurava se cjelovito očuvanje kakvoće okoliša, očuvanje prirodnih zajednica, racionalno korištenje prirodnih izvora i energije na najpovoljniji način za okoliš, kao osnovni uvjet zdravog i održivog razvoja.

Osnovni ciljevi zaštite okoliša, u ostvarivanju uvjeta za održivi razvoj jesu:

- trajno očuvanje izvornosti, biološke raznolikosti prirodnih zajednica i očuvanje ekološke stabilnosti,
- očuvanje kakvoće žive i nežive prirode i racionalno korištenje prirode i njenih dobara,
- očuvanje i obnavljanje kulturnih i estetskih vrijednosti krajolika,
- unaprjeđenje stanja okoliša i osiguravanje boljih uvjeta života.³⁸

Osnovni ciljevi zaštite okoliša postižu se:

- predviđanjem, praćenjem, sprečavanjem, ograničavanjem i uklanjanjem nepovoljnih utjecaja na okoliš,
- zaštitom i uređenjem izuzetno vrijednih dijelova okoliša,
- sprečavanjem rizika i opasnosti po okoliš,
- poticanjem korištenja obnovljivih prirodnih izvora i energije,
- poticanjem upotrebe proizvoda i korištenja proizvodnih postupaka najpovoljnijih za okoliš,
- ujednačenim odnosom zaštite okoliša i gospodarskog razvoja,
- sprječavanjem zahvata koji ugrožavaju okoliš,
- sanacijom oštećenih dijelova okoliša,
- razvijanjem svijesti o potrebi zaštite okoliša u odgojnom i obrazovnom procesu i promicanjem zaštite okoliša,
- donošenjem pravnih propisa o zaštiti okoliša,
- obavještavanjem javnosti o stanju okoliša i njenim sudjelovanjem u zaštiti okoliša,
- povezivanjem sustava i institucija zaštite okoliša Republike Hrvatske (u daljnjem tekstu: države) s međunarodnim institucijama.³⁹

Novi Zakon o zaštiti okoliša, usklađen s pravnom stečevinom Europske unije od 1. studenoga 2012. godine stupa na snagu. Radi se o zakonu koji objedinjuje sve sastavnice okoliša, vodu, zrak, otpad, prirodu, kemikalije i dr., te uvodi sustav strateške procjene utjecaja na okoliš, planova i programa na nacionalnoj, regionalnoj i lokalnoj razini. Također, njime se stvara i osnova za promicanje održivog razvitka te omogućava se da se planovi i programi donose uz poznavanje mogućih utjecaja na okoliš. Uvodi se i tzv. "okolišna dozvola" kojom će se postići

³⁸ Zakon o zaštiti okoliša, Hrvatski Sabor, 1994.

³⁹ IBID

posebna odgovornost velikih proizvodnih i energetske sustava prema okolišu. Nju će se obnavljati svakih pet godina, ali će se moći i oduzeti te time prekinuti rad nesavjesnih proizvodnih i energetske sustava.

Novim Zakonom prenose se i odredbe direktive o odgovornosti za okoliš u pogledu sprječavanja i otklanjanja štete u okolišu kojima se pitanje odgovornosti onečišćivača za štete u okolišu prilagođava novim potrebama i pravilima koja vrijede u Europskoj uniji. Novi Zakon o zaštiti okoliša donosi i modernizaciju praćenja stanja u okolišu i informacijski sustav zaštite okoliša. Također predviđa i definiranje funkcije Agencije za zaštitu okoliša i Savjeta za održivi razvitak.

Ciljevi zaštite okoliša, prema ovom Zakonu su sljedeći:

- zaštita života i zdravlja ljudi,
- zaštita biljnog i životinjskog svijeta, biološke i krajobrazne raznolikosti te očuvanje ekološke stabilnosti,
- zaštita i poboljšanje kakvoće pojedinih sastavnica okoliša,
- zaštita ozonskog omotača i ublažavanje klimatskih promjena,
- zaštita i obnavljanje kulturnih i estetskih vrijednosti krajobraza,
- sprječavanje velikih nesreća koje uključuju opasne tvari, sprječavanje i smanjenje onečišćenja okoliša,
- trajna uporaba prirodnih izvora,
- racionalno korištenje energije i poticanje uporabe obnovljivih izvora energije,
- uklanjanje posljedica onečišćenja okoliša,
- poboljšanje narušene prirodne ravnoteže i ponovno uspostavljanje njezinih regeneracijskih sposobnosti,
- ostvarenje održive proizvodnje i potrošnje,
- napuštanje i nadomještanje uporabe opasnih i štetnih tvari,
- održivo korištenje prirodnih dobara, bez većeg oštećivanja i ugrožavanja okoliša,
- unapređenje stanja okoliša i osiguravanje zdravog okoliša.⁴⁰

⁴⁰ Zakon o zaštiti okoliša, Hrvatski Sabor, 1994

Novi zakon usklađen je i s IPPC Direktivom EU - direktivom o objedinjenim uvjetima zaštite okoliša, odnosno obvezom ishoda okolišnih dozvola, te sa SEVESO Direktivom koja se odnosi na velika onečišćenja okoliša.⁴¹

6.2. PRETPOSTAVKE ODRŽIVOG RAZVOJA HRVATSKE

Kako bi se ostvarilo uspješno usmjeravanje Hrvatske prema održivom razvoju potrebno je ispuniti nekoliko pretpostavki.

Prije svega potrebno je provesti adekvatne reforme te je potrebno osigurati kvalitetan pravni sustav. Potrebno je poraditi na učinkovitosti državnih institucija kao bi se osigurala dobra ekonomska i politička vlast koja će prije svega biti transparentna prema javnosti. Također je potrebno usmjeriti napore ka izgradnji učinkovitog financijskog i ekonomskog sustava, osigurati uvjete za slobodu medija te raditi na jačanju civilnog društva.

Nadalje je važno osigurati adekvatno obrazovanje vezano za održivi razvitak. Potrebno je povećati razinu obrazovanosti stanovništva i usmjeriti obrazovni sustav na razvijanje sposobnosti i vještina potrebnih da se stanovništvo lakše prilagodi suvremenim globalnim promjenama. Također, bitno je povećati udio sudionika u cjeloživotnom obrazovanju zbog toga što ova pretpostavka ima veliki značaj za moderno tržište rada. Obrazovanje je preduvjet za promjenu ponašanja te informiranje građana o ključnim kompetencijama za postizanje održivog razvitka jer pridonosi većoj socijalnoj koheziji i blagostanju investiranjem u društveni kapital, stvaranjem jednakih mogućnosti, osobito pojedinaca u nepovoljnijem položaju, te sudjelovanjem javnosti. Kod obrazovanja vezano za održivi razvoj bitno je dati smjernice vezano za korporacijsku odgovornost prema okolišu, jednakost spolova, ljudska prava, zaštitu prirodne baštine, ublažavanje siromaštva, osiguranje mira, kulturnu baštinu, održivi ruralni i urbani razvitak.

Za osiguranje održivog razvoja važno je i ulaganje u istraživanje i razvitak.

Stvaranje znanja, njegovo prenošenje ili pohrana ovise o golemoj količini podataka i informacija. Iskustvo uspješnih zemalja pokazuje da društvo znanja mnogo brže i učinkovitije napreduje primjenom naprednih informacijskih i komunikacijskih tehnologija koje moraju biti

⁴¹ Stranice Slobodne Dalmacije. Dostupno na <http://slobodnadalmacija.hr/Hrvatska>

pristupačne svim društvenim segmentima i slojevima i ugrađene u svakodnevni život cijele zajednice, ne samo u obliku e-trgovine ili e-obrazovanja već i preko e-uprave. Primjenom novih tehnologija nastat će čvrsti ekonomski temelj jer će biti moguća i ponuda i potražnja znanja nužnih za visoki i održivi ekonomski rast. Ako se želi biti konkurentan znanjem, korištenje informacijskih i komunikacijskih tehnologija nije alternativa nego urgentna potreba.

Napredak neće donijeti tehnologije same po sebi - napredak će, primjerice, povećavanjem produktivnosti, donijeti tek široka promjena načina poslovanja trgovačkih društava, organizacija, javne administracije i građana. Na tom je tragu i strateški dokument Europske komisije 2010. godine (A European Information Society 2010) kojim se promiče otvorena i kompetitivna digitalna ekonomija, s naglaskom na informacijske i komunikacijske tehnologije koje, u doba rastuće kompetitivnosti, omogućuju podizanje proizvodnje i poboljšavanje usluga, uz rast kvalitete života.

Za brzo usmjeravanje Hrvatske prema održivom razvitku i napretku u svakom od 8 nabrojanih područja nužno je ostvariti nekoliko zajedničkih pretpostavki: provesti reforme i nastaviti izgrađivati učinkovitu državu, podići obrazovnu razinu svih građana i graditi društvo temeljeno na znanju, podupirati kulturu istraživanja i ulaganja u razvitak te se prilagoditi klimatskim promjenama. Tek nakon što se ostvari uočljivi napredak u ovim osnovnim elementima i pretpostavkama razvitka, u kojima Hrvatska danas zaostaje bit će moguće odgovoriti na glavne izazove održivosti i ostvariti glavne ciljeve.

Kao jedan od najpopularnijih oblika održivog turizma navodi se ekoturizam o čemu je bilo više riječi u poglavlju drugog ovog rada. Međutim, bitno je naglasiti kako Hrvatska raspolaže znatnim uvjetima za razvoj ovog oblika turizma. Ekoturizam omogućuje razvoj dosad slabije turistički razvijenih regija u Hrvatskoj jer se ne bazira direktno na suncu i moru. Hrvatski nacionalni parkovi i ostala zaštićena područja poput parkova prirode, imaju veliki potencijal za razvoj ekoturizma, ali i seoskog turizma, izletničkog turizma, turizma u planinskim područjima te održivog lovnog turizma.

Kao jedan od izvrsnih primjera ekoturizma može se navesti eko-etno selo Stara Kapela. Cijelo selo Stara Kapela pretvoreno je u "Eko-etno selo Stara Kapela". Kuće u selu su obnovljene, te selo privlači sve veći broj turista. Ovaj je projekt uspio spasiti selo od daljnjega propadanja. Dolina u kojoj je selo smješteno obiluje izvorima pitke vode. Samo selo ima dugu tradiciju

koje seže do 1270-e godine. Selo koje je propadalo pretvoreno je u tzv. "selo-hotel". Tu se poštuju tradicionalni slavnoski običaji, tradicionalna arhitektura i kulturne vrijednosti. U selu je uređena pješačko-biciklistička staza u dužini od 13 kilometara. Osim toga, pružaju se mnoge aktivnosti poput učenja tkanja na starom tkalačkom stanu ili tradicionalno vjenčanje, sve to uz poštivanje načela održivosti te ponude domaće hrane.

Proizvodnja ekološke hrane također ima veliki značaj za ekoturizam, ali i priprema takve hrane posjetiteljima.

Kako bi se održivi oblici turizma kvalitetno razvijali potrebno je riješiti nekoliko prepreka. Najveća prepreka je ta da najčešće ova područja nisu pripremljena za osiguranje kvalitetnog boravka turista. Osim toga, potrebno je značajno poraditi na razvoju infrastrukture, adekvatno označiti područja od iznimne važnosti za turizam, te osigurati adekvatni prijevoz u tim područjima s naglaskom na što manje zagađivanje te je svakako potrebno osigurati kontrolu prometa kroz zaštićene predjele.

Hrvatska raspolaže bogatom kulturnom baštinom. Kulturni turizam svakako može pomoći u očuvanju tradicija te u zaštiti kulturno-povijesnih spomenika. Stoga treba obratiti pažnju na implementaciju načela održivosti u kulturnom turizmu. Poboljšanjem označavanja kulturno-povijesnih spomenika, postavljanjem informativnih tabeli, prilagođavanjem radnog vremena muzeja, dvoraca te atraktivnom prezentacijom značajno bi se povećala kvaliteta kulturne turističke ponude. Međutim, treba obratiti pozornost na mogućnost prihvata koje pojedine kulturne atrakcije mogu podnijeti te osigurati da ne dođe do prekapacitiranosti. Također, potrebno je ulagati u njihovu zaštitu i očuvanje kako bi i buduće generacije mogle imati koristi od njih.

Što se očuvanja kultunog naslijeđa tiče, veliki značaj se poklanja održavanju zgrada koje su povezane sa značajnim zbivanjima i osobama. U taj je proces uključen veliki broj sudionika uključujući nevladine organizacije, sve razine vladinih organizacija i ulagači. Održivi kulturni turizam utječe na velik broj sudionika kao što su turisti, lokalna zajednica, muzeji, arheološka nalazišta, turistički agenti i vlade. Stoga je potrebno da sve zainteresirane strane ulože svoje napore za njegovo postizanje.

Kulturni turizam u svojoj suštini prepoznaje vrijednost kulturne raznolikosti i potrebe da lokalnim kulturama pruži mogućnost da sudjeluju u odlukama koje će utjecati na njihovu budućnost.

Ukoliko se orijentiramo na turizam u Istri, možemo zaključiti kakao je glavni problem turizma u Istri taj da sve turističke mikrodestinacije (Rovinj, Rabac, Pula, Poreč, Novigrad) izgledaju slično, počevši od hotela i hotelskog smještaja, preko ponude hrane, pića pa do zabave i plaža. Svaka mikrodestinacija bi trebala, uz pomoć stručnjaka, identificirati svoje kulturne karakteristike, prilagoditi ih ciljanim posjetiteljima te ih predstaviti na način da "komuniciraju" sa tim posjetiteljima. Tako bi kulturno-turistička ponuda npr. Rovinja i okolice trebala biti različita od ponude Motovuna ili Poreča upravo stoga što se radi o različitim mikrokulturama. U identifikaciju kulturnih karakteristika, osim stručnjaka, treba uključiti i lokalno stanovništvo jer je ono to koje će biti u kontaktu s posjetiteljima.

Budući da ima dugu i razvijenu obalu te brojne otoke, Hrvatska je obala savršena za razvoj nautičkog turizma. Važan čimbenik u razvitku i unaprijeđenju nautičkog turizma jesu prirodni uvjeti te materijalna osnova, resursi i tekuća investicijska izgradnja. Pri tome jedan od osnovnih zadataka infrastrukturne izgradnje je izgradnja odgovarajućih turističkih luka. Da bi luke nautičkog turizma ispunile sve zahtjeve korisnika, moraju omogućiti pružanje osnovnih i dodatnih usluga. Planiranje i projektiranje, građenje i opremanje luka nautičkog turizma, kao čvorišta ponude nautičkih usluga, potrebno je sustavno provoditi kako bi se izbjegli negativni utjecaji na okoliš. Nautički turizam je najveći korisnik akvatorija i, ukoliko se uspješno želi razvijati, mora postati najvećim promotorom zaštite okoliša. Pri tome je potrebno izbjegavati veliku koncentraciju luka nautičkog turizma na uskom obalno prostoru, jer je zagađenje mora teže kontrolirati.

Kod planiranja izgradnje i proširenja kapaciteta postojećih i novih lučica treba voditi računa o ukupnom prihvatnom kapacitetu akvatorija Sjevernog Jadrana. Zbog toga treba sustavno poticati nabavku specijalizirane opreme i sredstava za prevenciju i sanaciju onečišćenja mora. Shodno tome treba provoditi edukaciju različitih grupa korisnika morskih resursa o ulozi i značenju mora i morskih eko sustava. Zaštita mora od zagađenja ima strateško značenje za razvoj gospodarstva, turizma, ali i za zaštitu ekoloških i prirodnih uvjeta življenja. Posebni pozor svih koji gospodare prostorom, a osobito lokalne uprave i komunalnih poduzeća mora biti usmjeren na rješavanje problema onečišćenja mora krutim i tekućim otpadom. Postavljanje svih instalacija podmorske infrastrukture mora biti utemeljeno na procjeni podobnosti smještaja tih objekata, uz izbjegavanje, gdje god je moguće, morskih uvala, prolaza i prirodno visokovrijednih područja. Radi cjelovite zaštite mora i priobalja, uz

uvjet usklađivanja interesa svih korisnika datog prostora, nužno je provoditi potrebne mjere i aktivnosti na zaštiti mora i priobalja.

Zdravstveni turizam jedan je od najstarijih specifičnih oblika turizma u okviru kojeg se stručno i kontrolirano koriste prirodni ljekoviti činitelji i postupci fizikalne terapije u cilju očuvanja i unapređenja zdravlja, te poboljšanja vrsnoće života. Osnovu zdravstvenog turizma čini korištenje prirodnih ljekovitih činitelja koji mogu biti morski, toplički i klimatski. S obzirom na konstantno opadajuću kvalitetu suvremenog života uzrokovanu stresom i zagađenjem, zdravstveni turizam poprima sve značajniju ulogu u revitalizaciji psiho-fizičkih sposobnosti čovjeka. U lječilištima se nudi uravnotežena prehrana, isključenost od buke i zagađenja zraka, tjelovježbe, društveni i duhovni programi. U Hrvatskoj postoji veliki broj lječilišnih mjesta koja u terapijama koriste prirodne ljekovite činitelje poput Thalassoterapije, specijalne bolnice za medicinsku rehabilitaciju, bolesti srca, pluća i reumatizam u Opatiji, zatim Istarskih Toplica u Livadama ili poliklinike Bizovačke toplice u Bizovcu.

Morski zrak, talasoterapija te brojni izvori ljekovite termalne vode u unutrašnjosti trebaju odgovarajuću infrastrukturu da bi se pozicionirali na tržištu kao kvalitetna turistička ponuda. Jedna od velikih prednosti takvog turizma je mogućnost poslovanja tokom cijele godine.

6.3. POTENCIJALI RAZVOJA ODRŽIVOG TURIZMA U HRVATSKOJ

Kako se svijet, a samim time i Hrvatska sve više suočavaju sa negativnim utjecajima klimatskih promjena te negativnim utjecajem turizma na prirodne i kulturne resurse sve se više pažnje usmjerava na potrebe prilagođavanja makro i mikrolokacija u Hrvatskoj postavkama održivog turizma. U daljnjem tekstu data su dva primjera mikrolokacija koje su implementirale održivi razvoj u svoj turizam.

6.3.1. NACIONALNI PARK PLITVIČKA JEZERA

Plitvička jezera su 1949. godine proglašena Nacionalnim parkom. Plitvička jezera najstariji su i najpoznatiji nacionalni park u Hrvatskoj čija je jedinstvenost prepoznata i na svjetskoj razini uvrštavanjem na UNESCO-ov Popis svjetske kulturne i prirodne baštine 1979. godine.

Park je smješten u unutrašnjosti gorske Hrvatske između visokih obronaka masiva Male Kapele na jugozapadu i Ličke Plješivice na sjeveroistoku. Površina Parka iznosi 29.685,15 hektara.

Vizija Nacionalnog parka Plitvička jezera je sljedeća:

- Nacionalni park Plitvička jezera ostat će Svjetska prirodna baština UNESCO-a, hrvatski predvodnik u očuvanju i promicanju jedinstvenih prirodnih i kulturnih vrijednosti u njihovoj valorizaciji kroz održivi turizam na dobrobit regije, lokalne zajednice i zadovoljstvo posjetitelja.

Park je u ulozi pokretača održivog razvoja u regiji te prostora koji pruža nova iskustva posjetiteljima, posebice s obzirom na jedinstvenost prirode i mogućnosti rekreacije.

Vizija predstavlja temeljni okvir za donošenje razvojnih odluka u Parku te sve aktivnosti moraju voditi njezinu ostvarenju. Kako bi se vizija ostvarila, utvrđeni su sljedeći dugoročni ciljevi:

- Očuvati jedinstvenu kršku biološku raznolikost omogućavajući nesmetane prirodne procese te osiguravajući zaštitu područja s neznatnim ljudskim utjecajem.
- Suradnja lokalne zajednice i uprave Parka u planiranju i provođenju lokalnog razvoja.
- Osiguravanje dostupnosti istinskog doživljaja prirodnih vrijednosti Parka za posjetitelje.⁴²

Ciljevi utvrđeni tijekom izrade Plana upravljanja istovjetni su izvornim ciljevima zbog kojih je Park osnovan. To se naročito odnosi na očuvanje prirode s naglaskom na jezera i proces nastajanja sedre te mogućnosti obrazovanja i rekreacije posjetitelja. Novi aspekt koji se uvodi ovim Planom upravljanja je očuvanje divljine kao posebne značajke Parka i mogućnost njenog vrednovanja kao resursne osnove održivog razvoja lokalne zajednice te njihovog aktivnog sudjelovanja u očuvanju i upravljanju zaštićenim područjem.

Tri su temeljna cilja predviđena za dugoročno održivo upravljanje Parkom:

- *Očuvanje* – trajno očuvati krajobraznu i biološku raznolikost te kulturnu baštinu

⁴² Nacionalni park Plitvička jezera, plan upravljanja; UNESCO World Heritage, Nacionalni park Plitvička jezera, Zaštita prirode Republika Hrvatska; Plitvička jezera, listopad 2007., str. 16

- *Obrazovanje i rekreacija* – promicati mogućnosti za razumijevanje važnosti očuvanja prirodnih vrijednosti i kulturne baštine te uživanje u netaknutoj prirodi i ostalim posebitostima Parka.
- *Jačanje lokalne zajednice* – pojačati započetu suradnju s lokalnom zajednicom u održivom korištenju prirodnih dobara Parka s ciljem lokalnog, odnosno regionalnog gospodarskog rasta i razvoja, osiguravanja prihoda lokalnom stanovništvu te otvaranja novih radnih mjesta.⁴³

Nacionalni park Plitvička jezera postao je korisnikom sredstava Projekta očuvanja krških ekoloških sustava, financiranog sredstvima darovnice Globalnog fonda za zaštitu okoliša. Osnovni cilj projekta očuvanja krških ekoloških sustava bio je zaštita biološke raznolikosti i omogućavanje održivog razvoja lokalne zajednice temeljem raspoloživih prirodnih bogatstava. To je uključivalo jačanje institucionalnih i stručnih kapaciteta za očuvanje biološke raznolikosti, poboljšanje upravljanja zaštićenim područjima i promociju poduzetničkih i turističkih aktivnosti koje podupiru održivo korištenje i očuvanje prirodnih bogatstava.

Slijedi popis akcijskih planova koji su donijeti s ciljem da se poboljša upravljanje Nacionalnim parkom. Međutim, također je ostavljeno mjesta da se popis proširi ukoliko se pojave neki problemi koji došad nisu bili uključeni.

TABLICA 13. Popis akcijskih planova za razdoblje od 2008. do 2017. godine

Cilj	Akcijski plan
Zaštita i očuvanje biološke i krajobrazne raznolikosti	Očuvanje šumskih ekoloških sustava Nacionalnog parka Plitvička jezera
	Zaštita vodenih ekosustava
	Zaštita i očuvanje flore i faune Nacionalnog parka
	Zaštita i očuvanje travnjaka
Razvoj marketinga i sustava posjećivanja Nacionalnog parka	Prezentacija, promocija i sustav posjećivanja

⁴³ Nacionalni park Plitvička jezera, plan upravljanja; UNESCO World Heritage, Nacionalni park Plitvička jezera, Zaštita prirode Republika Hrvatska; Plitvička jezera, listopad 2007., str. 16

Zaštita i očuvanje kulturne baštine	Inventarizacija i zaštita kulturne baštine
	Razvoj tradicionalnih zanata
Uređenje imovinsko-pravnih pitanja na području Nacionalnog parka	Uređenje vlasničkih odnosa
Aktivno uključivanje lokalne zajednice u razvoj Nacionalnog parka	Sudjelovanje javnosti i strategija suradnje s lokalnom zajednicom

IZVOR: Nacionalni park Plitvička jezera, plan upravljanja; UNESCO World Heritage, Nacionalni park Plitvička jezera, Zaštita prirode Republika Hrvatska; Plitvička jezera, listopad 2007., str. 73 – 74

Razvoj turizma na Plitvičkim jezerima ne odvija se ovisno o prostornim mogućnostima, već se u obzir uzima ekološki kapacitet čemu se turistička potražnja mora prilagoditi. Sve biljke i životinje na Plitvičkim jezerima su zaštićene. Razvoj na Plitvičkim jezerima se prije svega odvija na prirodan način, što znači da su ljudske intervencije dozvoljene samo u malim mjerama.

Svaka turistička destinacija, uključujući i nacionalne parkove ima svoje limite preko kojih ne može razvijati svoje aktivnosti. Ti su limiti izraženi kroz kapacitet održivosti, odnosno maksimalni mogući prihvat koji neko područje može podnijeti za ekonomske i turističke aktivnosti bez da se ugrozi okoliš, lokalna kultura i lokalno stanovništvo.

TABLICA 14. Mjesečni broj posjetitelja Nacionalnog parka Plitvička jezera, od 2007. do 2010. godine

MJESEC	GODINA				POSTOTAK GODIŠNJEG RASTA
	2007.	2008.	2009.	2010.	
Siječanj	1.607	1.966	4.051	1.816	4,12%
Veljača	1.757	2.301	2.303	1.599	-3,10%
Ožujak	6.846	9.812	6.154	7.087	1,16%
Travanj	59.397	40.727	44.669	38.627	-13,36%
Svibanj	94.049	107.883	103.879	99.293	1,83%
Lipanj	125.566	123.960	113.986	121.135	-1,19%

Srpanj	191.952	204.957	201.995	209.899	3,02%
Kolovoz	250.397	261.260	266.873	282.325	4,08%
Rujan	142.085	137.958	138.481	137.781	-1,02%
Listopad	46.095	49.549	49.432	49.389	2,33%
Studeni	5.808	6.452	5.636	5.322	-2,87%
Prosinac	2.100	2.066	2.288	2.176	1,19%
Ukupno	927.661	948.891	939.747	956.449	1,02%

IZVOR: Preuzeto i prilagođeno iz rada Gračan, D., Zadel, Z., Rudančić-Lugarić, (2010.) A. Management of Sustainable Tourism Development: Case Study Plitvice Lakes National Park, International Journal of Management Cases

Iz tablice se može isčitati kako je ukupni broj posjetitelja Plitvičkih jezera porastao u periodu od 2007. do 2010. godine po prosječnoj godišnjoj stopi rasta od 1,02%. Ukoliko se promotre mjesečni dolasci, može se zaključiti kako dolasci nisu rasli u svim mjesecima. Tako je u travnju zabilježen najveći pad dolazaka, čak 13,36% manje u odnosu na prethodne godine. Osim toga, pad je zabilježen još u veljači, lipnju, rujnu i studenom. Najveći porast dolazaka zabilježen je u siječnju, kada je porast iznosio 4,12%.

6.3.2. OPĆINA BALE

Općina Bale pokriva zapadni dio istarskog poluotoka. Prostire se na 81,65 km² i ima 1200 stanovnika. Duljina kopnene granice je 33,59 km, a obalne 9 km. Današnje naselje Bale izgrađeno je na lokalitetu na kojem se pretpostavlja da je u prapovijesti bila gradina, a po arheološkim nalazima može se utvrditi postojanje naselja i u rimsko doba.

Samo mjesto Bale je malo srednjovjekovno mjesto zaštićene povijesne jezgre sa labirintom starih, popločenih, kamenih uličica i starih kuća. Gradskom panoramom dominiraju kaštel Soardo-Bembo i zvonik barokne crkve Posjete Blažene Djevice Marije Elizabeti. Osim toga, važno je spomenuti i gradsku vijećnicu s lođom iz 14. stoljeća kao i više sakralnih građevina razasutih na tom području.

Na 9 km obale prostire se nedirnuta priroda, bujna vegetacija i kristalno čisto more. Bitno je naglasiti da to područje obiluje arheološkim nalazištima. Neke od znamenitosti na obali jesu odlično sačuvan fortifikacijski kompleks iz vremena Austro-Ugarske, nekoliko podzemnih iskopina, ostaci stare rimske ceste, dijelovi rimskih uljnih preša i slično.

Karakteristike općine Bale kao turističkog odredišta su:

1. netaknuti krajolik i morska obala koji pogoduju razvoju ekološki prihvatljivog turizma, ali i izletničkog te rekreacijskog turizma,
2. veliki broj sakralnih građevina i arheoloških ostataka, kao i paleontološko nalazište koji pogoduju razvoju kulturnog turizma,
3. tradicionalni poljoprivredni postupci proizvodnje vina, maslinova ulja ili mliječnih proizvoda koji pogoduju razvoju kako ekološki prihvatljivog turizma tako i razvoju seoskog turizma,
4. velika raznolikost faune koja pogoduje razvoju lovnog turizma.

U rimsko doba na području Bala postojao je Castrum Vallis, osnovan od strane Caiusa Palcrusa, koji je izgrađen na temeljima prahistorijske gradine. Kako je bio na viskom, služio je kao zaštita od potencijalnih napada. Međutim, malo je poznato što se događalo s tom utvrdom u doba Rimljana. Današnja starogradska jezgra još uvijek ima oblik rimskog "castruma". Prolazeći kroz uske popločane uličice moguće je na pokojoj kući, koja nije preuređena ili porušena, još uvijek vidjeti koju venecijansku biforu na prozoru.

Župna crkva u Balama je župna crkva "Posjeta BDM Elizabeti" koja je građena od 1845. do 1891. godine pod pokroviteljstvom tadašnjeg načelnika Bala Tomasa Bemba. Crkva je izgrađena na temeljima bazilike iz 9. stoljeća. Temeljito je porušena u drugoj polovini 19. stoljeća kako bi na njenom mjestu bila izgrađena nova župna crkva s kriptom 1880. godine. U samoj crkvi također postoji veći broj spomenički vrijednih skulptura (sarkofag s pleternim ukrasima, romaničko drveno raspelo, renesansni drveni oltar, itd.) i vrijedna sakralna zbirka čiji je postav planiran u okviru prostora župne crkve. Potrebno je napomenuti da se u crkvi čuvaju posmrtni ostaci Svetog Julijana, sveca zaštitika Bala. U kriptom je uređen lapidarij u kojem je pohranjen veći broj ulomaka ranokršćanske, predromaničke i ranoromaničke skulpture s lokaliteta iz okolice Bala. Izložbeni primjerci potječu od antičkog doba do kasnog srednjeg vijeka, a uključuju gotičke portale, razne skulpture te stare nadgrobne spomenike. Na području općine Bale znatan je broj sakralnih građevina datiranih iz 8. stoljeća pa nadalje. Te su crkvice razmještene u različitim zonama, većina van mjesta. Najpoznatije od njih su kapela Sv. Marije Male, Sv. Marija Velika te kapela Sv. Duha.

S ostvarenih 39.738 noćenja Općina Bale bilježi u prvih šest mjeseci ove godine 44 posto noćenja više nego u istom periodu lani. U isto vrijeme povećan je i broj turista i to za 32

posto. Po broju ostvarenih noćenja tradicionalno prednjače Slovenci, slijede Talijani i Austrijanci. Odlične rezultate u ovoj turističkoj predsezoni bilježe i kampovi San Polo i Colone u kojima je zabilježen porast broja noćenja u odnosu na prošlu godinu od 47 posto. Rezultat ovih izvrsnih rezultata je povećana promocija na internetu kao i ostalim medijima oglašavanja, ali i sve veća prepoznatljivost Bala i kampova San Polo i Colone kao turističke destinacije u kojoj je poželjno provesti odmor.

TABLICA 15. Noćenja u Balama, usporedba 2010. i 2011. godine

	Noćenja u Balama	Noćenja u kampovima San Polo i Colone
2010.	158.248	189.575
2011.	128.363	152.631
% porasta u odnosu na 2010. Godnu	20	19

IZVOR: Izrada autorice prema podacima Turističke zajednice Općine Bale

Iz tabele se može isčitati kako je u 2011. godini došlo do porasta noćenja u Balama za 20% u odnosu na 2010. godinu te za 19% u kampovima San Polo i Colone.

Bale kao svoju destinaciju za odmor najviše biraju Slovenci koji ostvare 45 posto ukupnih noćenja, a potom slijede Nijemci i Talijani. Broj noćenja u Balama već je nekoliko godina u stalnom porastu, prije nekoliko godina bilježilo se svega pedesetak tisuća noćenja. Ove je godine posebna pozornost posvećena oglašavanju pa su Mon Perin i Turistička zajednica zajednički u promidbu svoga mjesta uložile oko 850 tisuća kuna. Najviše je izdvojeno za oglašavanje u tiskanim medijima te na internetu. Izrađene su i nove brošure, mape biciklističkih staza, suveniri, a velika je pozornost posvećena i nizu kulturnih i zabavnih manifestacija kako bi turisti koji borave u Balama što sadržajnije provodili dane odmora.

6.3.2.1. OBILJEŽJA OPĆINE BALE

Trgovačko društvo Mon Perin d.o.o. osnovano je krajem 2005. godine, a njegova posebnost proizlazi iz činjenice da su osnivači društva stanovnici Općine Bale, sama Općina Bale i prijatelji Bala, odnosno, svi oni državljani Republike Hrvatske koji nisu stanovnici Bala, ali su bili spremni uložiti kapital u projekt. Temeljni kapital Društva iznosi 31.061.000,00 kuna.

Oko 740 članova ovog društva u trenutku njegova osnivanja prikupilo je temeljni kapital vrijedan 12 milijuna kuna. Maksimalan ulog za fizičke osobe iznosio je 50.000,00 kuna, a za pravne osobe 200.000,00 kuna. Danas društvo ima više od 900 članova i kapital veći od 30 milijuna kuna. Vrijednost uloženi dionica do danas se udvostručila, a vrijednost građevinskih parcela u mjestu je porasla sa 25 na 140 eura po metru kvadratnom.

Temeljni cilj osnivanja i djelovanja društva je aktiviranje materijalnih i ljudskih resursa koji će biti pokretačka snaga i okosnica budućeg razvoja Općine Bale. Drugi cilj je i uravnotežen razvoj Općine od kojega će korist imati svi građani. Osim toga, prednost zapošljavanja ima lokalno stanovništvo koje će dodatne prihode ostvarivati turizmom, poljodijelstvom i stočarstvom. Otvorit će se 400 novih radnih mjesta za građane Bala.

Predmet poslovanja Društva je sljedeći:

- **Poljoprivreda, lov i usluge povezane s njima**
 - Trgovina,
 - Zastupanje stranih i domaćih fizičkih i pravnih osoba u zemlji i inozemstvu,
 - Građenje, projektiranje i nadzor nad građenjem,
 - Kupnja i prodaja roba te obavljanje trgovačkog posredovanja na domaćem i inozemnom tržištu.
- **Ugostiteljstvo**
 - Pripremanje hrane i pružanje usluga prehrane, pripremanje i usluživanje pića i napitaka i pružanje usluga smještaja, te pripremanje hrane za potrošnju na drugom mjestu (u prijevoznim sredstvima, na priredbama i sl.) i opskrba tom hranom (catering),
 - Pružanje usluga u nautičkom, seljačkom, zdravstvenom, kongresnom, športskom, lovnom i drugim oblicima turizma,
 - Pružanje ostalih turističkih usluga,
 - Zastupanje inozemnih tvrtki,
 - Obavljanje trgovačkog posredovanja na domaćem i inozemnom tržištu,
 - Posredovanje u prometu roba i usluga na domaćem i inozemnom tržištu.
- **Poslovanje nekretninama**
 - Iznajmljivanje nekretnina i posredovanje u prometu nekretnina.
- **Iznajmljivanje plovila**

- Društvo može obavljati po potrebi i druge djelatnosti u manjem obimu i povremeno, a koje su potrebne za uspješno obavljanje upisanih djelatnosti.⁴⁴

Budući da su Baljani odlučili da svoje zemljište neće prodavati, Mon Perin je na 50 godina dobio na upravljanje zemljište na kojem se trenutno nalaze kampovi San Polo i Colone.

Kampovi San Polo i Colone nalaze se 6 kilometara od centra Bala. Posebnost kampova je njihov smještaj na osamljenom mjestu u netaknutoj prirodi, u dubokoj hladovini hrasta crnike i borova.

Kampovi se prostiru na površini od 6 hektara te mogu primiti ukupno 2.000 kampista.

Kamp San Polo se prostire na površini od 4 kilometara plaže. U San Polu se nalazi 310 parcela sa priključkom za struju i vodu veličine 100 m². Također, moguće je iznajmiti i prostor za kampiranje bez struje i vode za šatore. Osim toga, u San Polu ima i 28 mobilnih kućica, od kojih je 18 velikih, sa kuhinjom i dvije spavaće sobe, te 10 bez kuhinje. Sadržaji u kampu su sljedeći:

- WIFI,
- restoran u sklopu kampa,
- objekt brze prehrane,
- bar,
- mini market,
- stolni tenis,
- dječja igrališta
- program sportsko rekreativne animacije od lipnja do rujna,
- animacijski program za djecu od lipnja do rujna,
- kamp je djelomično prilagođen osobama s posebnim potrebama,
- psi su dozvoljeni u kampovima.

Kamp Colone se prostire na površini od 5 kilometara šljunčano-kamenite plaže. U uvali Colona su pronađeni i ostaci dinosaura. U Colonama ima 124 parcele sa priključkom za struju

⁴⁴ Stranice Mon Perina. Dostupno na <http://www.monperin.hr/>

i vodu, te je također moguće iznajmiti i mjesto za kampiranje bez struje i vode. U Colonama ima 22 mobilne kućice s kuhinjom i dvije spavaće sobe, te 4 mobilne kućice bez kuhinje. Sadržaji su sljedeći:

- 2 objekta brze prehrane,
- mini market u sklopu kampa,
- igrališta za stolni tenis,
- dječja igrališta,
- program sportsko rekreativne animacije od lipnja do rujna,
- animacijski program za djecu od lipnja do rujna,
- kamp je djelomično prilagođen osobama s posebnim potrebama,
- psi su dozvoljeni u kampu.⁴⁵

Oba kampa imaju kategoriju od jedne zvjezdice.

Obala Bala i u budućnosti će ostati netaknuta jer planovima je predviđeno da udaljenost prvih smještajnih kapaciteta od obale bude oko sedamsto metara, što je odraz želja i vizija ljudi koji danas upravljaju Balama, ali naravno i ljudi koji u ovoj općini žive. Cilj razvitka turizma u općini Bale je razviti turizam u skladu s postavkama održivog turizma i očuvanja prirodnog okoliša.

6.3.2.2. STUDIJA RAZVOJA BALJANSKOG PRIOBALJA

Studija razvoja baljanskog priobalja temelji se na konceptu aktivnog i ekološki prihvatljivog turizma. Zbog jedinstvenih osobina ovog podneblja iznimna se pažnja pridodaje pozicioniranju i određivanju veličine svakog pojedinog objekta čija je izgradnja planirana studijom.

Cilj Studije je ponuditi niz komplementarnih sadržaja koji će se svojim programom, ali i arhitektonskim izgledom nadovezati na kontekst unutar kojega su planirani.

Namjena izgradnje ovog područja je da zadovolji potrebe kako dnevnih posjetitelja tako i gostiju koji će boraviti u nekom od planiranih smještajnih kapaciteta. Cijelo ovo područje planirano je kao luksuzno odredište sa smještajnim objektima od četiri ili pet zvjezdica. Svi

⁴⁵ Stranice kampova San Polo i Colone. Dostupno na <http://www.camping-monperin.hr/>

objekti će biti javnog karaktera što znači da nije planiran privatni smještaj ili objekti za rezidenciju.

Planirani smještajni kapacitet za cijelo područje iznosi oko 1.800 postelja i moći će dnevno primiti oko 3.000 posjetitelja. To znači da je planiran turizam niske gustoće.

Prema proračunima, ulaganja u priobalje iznosit će oko 180 milijuna eura, od čega bi 120 milijuna eura išlo u turističke objekte. Na obali se nalazi Fortifikacijski kompleks Barbariga u koji je, prema procjeni zajedno s infrastrukturom područja potrebno uložiti 60 milijuna eura.

6.3.2.3. *STUDIJA RURALNOG KRAJOBRAZA*

Ruralni turizam je turizam na seoskom području sa svim aktivnostima koje se provode na tom području. Prednosti ruralnog turizma su mirna sredina, odsutnost buke, očuvani okoliš, komunikacija s domaćinima, domaća prehrana te upoznavanje seljačkih poslova.⁴⁶

Ruralni ili turizam na seljačkim gospodarstvima sve se više razvija na području Istarske županije. Za njegov razvoj neophodni su povoljni uvjeti, kako prirodni, tako i kulturni, kao što su društveno naslijeđe, topla mediteranska klima, očuvanost ruralnih naselja, očuvanost kulturnog i prirodnog krajobraza te sustav tradicionalnih aktivnosti koje se oslanjaju na lokalne resurse. Osim toga, veoma je važna i blizina emitivnih područja kao i atraktivnost prostora.

Prostorni položaj Općine Bale, blaga klima kao i njezin doticaj s morem predstavljaju veliku mogućnost za razvoj ruralnog turizma upravo zbog toga što je zainteresiranost turista za takvu vrstu turizma sve naglašenija.

U posljednjih pedesetak godina je u velikom dijelu teritorija Bala došlo do iseljavanja stanovništva i migracija u gradove te do napuštanja tradicionalne agrarne djelatnosti. To je uzrokovalo zapuštanje kultiviranih površina koje se danas pojavljuju kao pašnjaci, ali i kao područja posve obrasla šumskim pokrovom.

Danas zapuštene poljoprivredne površine nesumnjivo predstavljaju veliki privredni potencijal i generator prosperiteta Općine. Revitalizacijom tradicionalnih kultura posredstvom ruralnog turizma omogućiti će se takav prostorni razvoj koji će biti u tijesnoj vezi s poljoprivrednim aktivnostima koje postoje i koje će nastati na teritoriju Općine. Kvalitetom poljoprivrednih

⁴⁶ Definicija Vijeća Europe

proizvoda se ruralnom teritoriju pripisuje odlučujuća uloga zbog njegovih specifičnih funkcija koje su posve drugačije od konvencionalne poljoprivredne proizvodnje. Aktivnosti trebaju biti planirane tako da se uz puno uvažavanje prirodnog ambijenta valorizira kako tradicija tako i kultura koje daju upečatljiv doprinos u oblikovanju lokalnog identiteta kao posebne vrijednosti.

6.3.2.3.1. Ciljevi studije ruralnog krajobraza

Sukladno Studiji ruralnog krajobraza doneseni su ciljevi koje se njome planira ispuniti. Ciljevi uređenja ruralnog krajobraza Bala su:⁴⁷

- Razvoj ruralnog krajobraza u savezu s turizmom i naslijeđem - postojeće i napuštene stancije, manje skupine zgrada, samostojeće zgrade, poljske kućice, gradine i tumuluse, crkve i samostane potrebno je valorizirati te planskom namjenom sačuvati i dati im novo ruho. Reafirmacija tradicije, kulture i proizvodnje u vezi s ruralnim turizmom gdje poruka zdravog života u romantičnom mediteranskom prostoru postaju važne pretpostavke kvalitete života i uspješnih razvojnih turističkih programa.
- Agroturistički razvoj - maslinarstvo kao svojstven identitet Bala gdje je potrebno povezati kvalitetu proizvoda maslinovog ulja s antikom, zatim uzgoj vinove loze, tradicionalno stočarstvo (ovce i koze), uzgoj i njega šuma, ali i izgradnja parkova s agrarnom tematikom.
- Učiniti prometnu i komunalnu infrastrukturu u skladu s razvojnom filozofijom harmonizacije s naslijeđenim vrijednostima u prostoru koje trebamo sačuvati (posebice poljske makadamske puteve i njihov sklad s krajobrazom i suhozidovima koji ih okružuju).
- Aktivnosti i usluge koje počivaju na autohtonim običajima lokalnog stanovništva. Organizacija endemične proizvodnje koja se oslanja na prirodne i kulturno-povijesne resurse s kontroliranom kvalitetom i porijeklom. Sve je to potrebno povezati sa specifičnim i profiliranim lokalnim muzejskim prostorima tradicionalnih vrijednosti mediteranskog ruralnog kraja (maslinarstvo i uljare, ovčarstvo i proizvodnja sira,

⁴⁷ Studija valorizacije ruralnog krajobraza Općine Bale; Studija valorizacije krajobrazno-prostornih sustava vrijednosti u Općini Bale; Voditelj: dr.sc. Lido Sošić, kraj.arh. i suradnici, Studio za krajobraznu arhitekturu, Prostorno Planiranje, Okoliš d.o.o. Rovinj

vinogradarstvo i paleta sortnih vina, pčelarstvo i med, bademi, lješnjaci i njihova specifična obrada, parkovi divlje faune, aromatsko i jestivo bilje). Potrebno je promovirati tradicionalne aktivnosti, izvorne proizvode te posebnosti lokalne kuhinje.

- Posebne prostorne točke s ekološkim i povijesnim karakteristikama, gastro i eno usluga s regionalnim do lokalnim identitetom.
- Rekreacija u prostoru – po stazama ekoloških niša, staništima faune, po tragovima krupne divljači ili pak pernate faune, po obnovljenim ovčarskim putevima starim i više tisućljeća, po tragovima antičke kulture i slično.
- Sportsko-rekreacijski sadržaji – oslanjali bi se na posebnostima i tradiciji kraja u savezu sa suvremenim zahtjevima tipa posebnih trasa za jahanje, tracking, footing, speleologije, po divljini očuvanih šumskih prostora te po očuvanom obalnom rubu.
- Doživljavanje prirode i razvijanje zanimljivih scenarija za panoramsko razgledavanje.

Postavljeni ciljevi imaju za svrhu što bolje ispunjenje potreba i želja svih posjetitelja na način da se ostvari savez turizma i prirodnog i kulturnog naslijeđa bez ikakve devastacije. Namjena je da turisti otputuju zadovoljni, ispunjenih očekivanja te zadovoljenih želja i potreba raznim aktivnostima koje se nude.

Iz navedenih je studija moguće vidjeti kako će se turizam u Balama bazirati na održivom razvoju. Studijom razvoja baljanskog priobalja planira se prenamijeniti već postojeće, derutne objekte u smještajne objekte koji će biti udaljeni od plaže od 600 do 800 metara te njihovi sadržaji neće narušavati plaže. Studijom ruralnog krajobraza planira se oživjeti poljoprivrednu proizvodnju te upotrijebiti domaće, netretirane proizvode u turizmu. Također, komunalna infrastruktura će i dalje biti u skladu s prirodom, sanirati će se makadamski putovi i suhozidovi što znači da će se voditi računa da ne dođe do preizgrađenosti.

Prije svega, planirano je daljnje razvijanje poslovanja kampova San Polo i Colone koje će i dalje biti u skladu s njihovim motom "Back to nature". Isto tako, usklađivanje s postavkama održivog turizma vidi se iz činjenice da iako je broj dolazaka i noćenja povećan, on je još uvijek u niskim razinama, a i ubuduće se planira razvijanje turizma niske gustoće kako se ne bi ugrozio prirodni okoliš i kulturna baština.

7. ZAKLJUČAK

Održivi turizam više nije samo način da neka destinacija bude "in". Radi se o načinu života ukoliko destinacija želi odoljeti utjecajima globalizacije, ali i ukoliko se želi deklarirati na turističkom tržištu kao ekološki tolerantna destinacija koja poštuje kulturu i tradiciju, ali i potrebe turista te koja nastoji postići što bolji život za svoje lokalno stanovništvo.

Kako bi se to postiglo potrebno je osigurati kvalitetnu komunikaciju između svih dionika destinacije, prvenstveno polazeći od lokalne zajednice jer upravo ona najbolje zna što je dobro za destinaciju, odnosno mikrolokaciju.

Ne postoji jedinstveni obrazac za ostvarenje održivog turizma, koji je istovremeno kompatibilan s okolišem te društveno odgovoran, stoga je potrebno jačati svijest lokalne zajednice, ali i turista o potrebama okoliša, potrebno je razviti informativne i obrazovne aktivnosti kako bi se zajednica upoznala s održivim turizmom, ali i pripremiti programe na lokalnoj i regionalnoj razini koji će potpomoći implementaciju održivosti u turizmu. Kako bi se to postiglo potrebno je ostvariti visoku razinu kooperacije između svih razina vlasti, ali i lokalne zajednice.

Održivi razvoj, kao i održivi turizam, dobio je na značaju upravo stoga što su ljudi uvidjeli da ako nastave svoju okolinu tretirati "zdravo za gotovo", moglo bi se dogoditi da se prirodni, kulturni i ini resursi unište, te tako ne bi bili dostupni za buduća pokoljenja. Sam princip održivosti govori kako je glavni cilj očuvanje tradicije, kulturno-povijesne baštine, ali i prirodnog okoliša kako bi i buduće generacije mogle uživati u njima.

U Hrvatskoj još ne postoji dovoljno razvijena svijest o potrebi implementacije održivosti u turizmu, međutim, potreba za njome je prepoznata te se počelo ulagati napore kako bi se ona ostvarila. Hrvatska raspolaže brojnim prirodnim, ali i kulturno-povijesnim spomenicima i bogatstvima te bi bilo šteta da se ne očuvaju za buduća pokoljenja.

Brojne svjetske destinacije uvidjele su potrebu za implementacijom principa održivosti u svoj turizam. Jedan od najboljih primjeraka je Kostarika koja poštuje održivost ne samo u turizmu, već i u obrazovanju, zdravstvu, smanjenju otpada i slično.

Iz toga se može zaključiti kako se održivost polako, ali sigurno "širi" u svim aspektima ljudskog života. Podiže se svijest o zaštiti vlastite okoline. Samim time će turist koji odlazi u neku destinaciju paziti na okolinu u toj destinaciji. Lokalna i regionalna vlast podižu svijest o očuvanju baštine i kulture kroz razne programe u koje uključuju i lokalnu zajednicu.

Zaštita i očuvanje okoline je važno jer ukoliko ne poduzmemo mjere za njezinu zaštitu mogli bismo ostati bez vrijednih djelova naše baštine. Jer *"Bog oprašta uvijek, čovjek nekada, a priroda nikada"*.

POPIS TABLICA

POPIS TABLICA		
Redni broj	Naziv tablice	Stranica
1.	Najbolji europski primjeri održivog turizma, dobitnici 2007. godine	6.
2.	Glavne razlike između održivog i neodrživog razvoja turizma	7.
3.	Put prema Agendi 21	13.
4.	Popis akcijskih planova za razdoblje od 2008. do 2017. godine	23.
5.	Popis nacionalnih parkova, utočišta i rezervata za divlje životinje u Kostariki	26.
6.	Dolasci i noćenja turista u razdoblju od 2006. do 2010. godine	48.
7.	Dolasci i noćenja turista po regijama i županijama u 2010. i 2011. godini	48.
8.	Potražnja prema emitivnim zemljama, usporedba 2011. i 2012. godine	50.
9.	Struktura noćenja stranih turista, kolovoz 2012. godine	50.
10.	Struktura smještajnih jedinica u Hrvatskoj, od 2008. do 2011. godine	51.
11.	BDP i prihodi od turizma 2008. u usporedbi sa 2007. godinom	52.
12.	SWOT analiza hrvatskog turizma	61.
13.	Popis akcijskih planova za razdoblje od 2008. do 2017. godine	74.
14.	Mjesečni broj posjetitelja Nacionalnog parka Plitvička jezera, od 2007. do 2010. godine	75.
15.	Noćenja u Balama, usporedba 2010. i 2011. godine	78.

LITERATURA

1) KNJIGE

1. Edgell, D. (2006.), *Managing Sustainable Tourism: A Legacy for the Future*, Routledge
2. Krbec, D. (2000). *Agenda 21 za turizam. Prilog pojmovnog okvira za Razvojnu strategiju hrvatskog turizma.* u Cifrić, I.(ur.) *Znanost i društvene promjene*. Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo; Zavod za sociologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
3. Swarbrooke, J. (1999.), *Sustainable Tourism Management*, CABI

1) ČLANCI

1. Duhá Buchsbaum, B., (2004.), *Ecotourism and Sustainable Development in Costa Rica*, Major Paper Submitted to Virginia Polytechnic Institute and State University, May 3, 2004
2. Gračan, D., Zadel, Z., Rudančić-Lugarić, (2010.) *A. Management of Sustainable Tourism Development: Case Study Plitvice Lakes National Park*, *International Journal of Management Cases*
3. Hussein Mustafa, M., Abu Tayeh, S., (2011.) *The Impacts of Tourism Development on the Archaeological Site of Petra and Local Communities in Surrounding Villages*, *Asian Social Science* Vol. 7, No. 8
4. Matešić, M. (2009.), *Principi održivog razvoja u strateškim dokumentima RH*, *Soc. ekol. Zagreb*, Vol. 18; No. 3-4

2) INTERNET IZVORI

1. Službene stranice Europskih destinacija izvrsnosti. Dostupno na <http://ec.europa.eu/enterprise/sectors/tourism/eden/>
2. Stranice časopisa National Geographic. Dostupno na (<http://www.nationalgeographic.com/adventure/travel/eco-travel/eco-success.html>)

3. Stranice organizacije Petra National Trust. Dostupno na <http://www.pnt.jo/UI/ShowContent.aspx?ContentId=189>
4. Stranice Vijeća Europe (Council of Europe). Dostupno na www.coe.int.
5. Turistička zajednica Bala. Dostupno na <http://www.bale-valle.hr/>
6. Stranice kampova San Polo i Colone. Dostupno na <http://www.camping-monperin.hr/>
7. Stranice Ministarstva turizma. Dostupno na <http://www.mint.hr/>
8. Stranice Slobodne Dalmacije. Dostupno na <http://slobodnadalmacija.hr/Hrvatska>
9. <http://www.ecotourdirectory.com/ecotourism/>
10. Stranice Mon Perina. Dostupno na <http://www.monperin.hr/>
11. <http://slobodnadalmacija.hr/Hrvatska/tabid/66/articleType/ArticleView/articleId/172335/Default.aspx>
12. <http://www.turismo-sostenible.co.cr/>
13. <http://www.ecifm.rdg.ac.uk/definitions.htm>

3) OSTALI IZVORI

1. 3LHD: Baljansko priobalje – Prostorno-programska studija razvoja, Zagreb, listopad 2007.
2. Achieving Sustainable Local Tourism Management, Phase 1. – practitioners guide, CRC for Sustainable Tourism Pty Ltd 2006
3. Koncept održivog turizma u RH – prvi koraci poduzeti, nedostaje holistički pogled, Studija o konceptu održivog turizma – Hrvatska i svijet, Roland Berger Strategy Consultants, Zagreb, 31. listopada 2008.
4. Making Tourism More Sustainable – A guide for Policy Makers, (2005). An edition from United Nations Environment Programme and World Tourism Organization
5. Nacionalna strategija zaštite okoliša, Zagreb, 25. siječnja 2002., Hrvatski sabor

6. Nacionalni park Plitvička jezera, plan upravljanja; UNESCO World Heritage, Nacionalni park Plitvička jezera, Zaštita prirode Republika Hrvatska; Plitvička jezera, listopad 2007.
7. Republika Hrvatska, Ministarstvo turizma, Strategija razvoja hrvatskog turizma do 2010.godine, finalna verzija, 18. rujna 2003.
8. Strategija održivog razvitka Republike Hrvatske, Hrvatski Sabor, Narodne novine br. 30, od 09. ožujka 2009.
9. Strategija razvoja hrvatskog turizma, Ministarstvo turizma, Finalna verzija, 18. rujna 2003.
10. Studija valorizacije ruralnog krajobraza Općine Bale; Studija valorizacije krajobrazno-prostornih sustava vrijednosti u Općini Bale; Voditelj: dr.sc. Lido Sošić, kraj.arh. i suradnici, Studio za krajobraznu arhitekturu, Prostorno Planiranje, Okoliš d.o.o. Rovinj
11. Sustainable tourism plan for the Houtman Abrolhos Islands, Fisheries Management Paper No. 146, February 2001
12. Zakon o zaštiti okoliša, Zastupnički dom Sabora Republike Hrvatske, 19. studenog 1994. godine